

ETIČKO IZVEŠTAVANJE O IZBEGLICAMA I TRAŽIOCIMA AZILA

PROMENI PRICU

PRIRUČNIK
ZA
NOVINARKE
I NOVINARE

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Confederation

Federal Department of Justice and Police FDJP
State Secretariat for Migration SEM

UNHCR
The UN Refugee Agency

AUTORKA
Tamara Vlaškalin

IZDAVAČ
Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS

DIZAJN I PRELOM
Fireworks New

Ova publikacija objavljena je uz pomoć Visokog komesarijata za izbeglice Ujedinjenih nacija (UNHCR) i Vlade Švajcarske. Sadržaj ove publikacije isključivo je odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove UNHCR-a i Vlade Švajcarske.

Beograd, 2022.

Svi pojmovi upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu podrazumevaju i ženski rod lica na koja se odnose.

Zahvalnost

Autorka priručnika za novinare i novinarke "Promeni priču - etičko izveštavanje o izbeglicama i tražiocima azila" se zahvaljuje kolegama pravniku za ljudska prava Nikoli Kovačeviću i psihološkinji Nataši Zečević na podršci i konsultantskoj pomoći.

SADRŽAJ:

1. UVOD	4
2. KONTEKST MEŠOVITIH MIGRACIJA	6
2.1. Odnos građana Srbije prema izbeglicama	7
2.2. Najčešća lažna uverenja o izbeglicama	11
3. RAZUMEVANJE KLJUČNIH POJMOVA	17
3.1. Izbeglica/migrant/tražilac azila	17
3.2. Druge ranjive kategorije ljudi u pokretu.....	19
3.3. Regularni migrant/neregularni migrant/ilegalni migrant	20
3.4. Inkluzija/Integracija/Trajno rešenje.....	21
3.5. Akulturacija/Asimilacija.....	23
3.6. Stereotipi/Predrasude	24
4. ZLOUPOTREBA JEZIKA	27
4.1. Bujica, poplava, invazija, najezda.....	27
4.2. Gomila, rulja, horda, čopor.....	28
4.3. Šokantno, pakleno, masno	29
4.4. Jadnici, bednici" i beznadežni, iako su migranti.....	29
4.5. "Migrantska kriza" i druge floskule	30
5. DISKRIMINATORNO IZVEŠTAVANJE	32
5.1. Šta je diskriminacija?	32
5.2. Diskriminatorno izveštavanje o izbeglicama	33
5.3. Govor mržnje.....	36
6. ZAŠTITA IDENTITETA IZBEGLICA	38
6.1. Saglasnost za otkrivanje identiteta	39
6.2. Zaštita identiteta i privatnosti dece izbeglica i tražilaca azila	42
7. UPOTREBA FOTOGRAFIJE, VIDEO I TONSKOG ZAPISA	45
7.1. Vizualno predstavljanje izbeglica	45
7.2. Otkrivanje identiteta putem fotografije, video i tonskog zapisa	48
7.3. Modifikacija fotografije, video i tonskog zapisa.....	49
8. REČNIK VAŽNIH POJMOVA	51
9. ZAKLJUČAK	55

1. UVOD

Mediji imaju centralnu ulogu u pružanju informacija o izbeglicama, tražiocima azila i drugim ranjivim kategorijama ljudi u pokretu, kao i predstavljanju događaja koji su u direktnoj ili indirektnoj vezi sa pojačanim mešovitim migracionim tokovima. Bez obzira na ekspanziju društvenih mreža, platformi za širenje slobodnog znanja, ali i stručne literature, mediji su i dalje ključni izvori informacija kojima najveći broj građana i građanki veruje. Poverenje koje mediji uživaju nameće im i veliku odgovornost da izveštavaju objektivno, tačno, istinito i u skladu sa etičkim standardima profesije. Tu odgovornost nalaže i činjenica da su mediji, zbog brzine i obima migracionog toka od 2015. godine do danas, najbrži posrednici informacija "sa terena", te imaju značajnu ulogu i u kreiranju migracionih politika u zemljama prijema.¹

S druge strane, mediji značajno utiču na formiranje stavova građana i građanki prema izbeglicama i tražiocima azila i drugim ranjivim kategorijama ljudi u pokretu. Mediji imaju i edukativnu ulogu, te predstavljaju jedan od načina za upoznavanje istorije, političkih prilika, kultura, običaja i religija različitih zemalja, jer veoma mali broj građana i građanki Srbije ima priliku da takva saznanja dobije u direktnom kontaktu sa ljudima koji su došli do Srbije. Takođe, mediji su ne samo važni izvori informacija, nego i interpretatori dešavanja, te u zavisnosti od kvaliteta i načina na koji to čine, publika može na pravilan ili nepravilan način razumeti kontekst migracija, konkretne događaje, ali i izazove sa kojima se suočavaju ne samo Srbija i Evropa, nego ceo svet.

Zbog globalne važnosti teme prisilnih i drugih migracija, mediji treba posebno da vode računa da izveštavaju u skladu sa etičkim standardima profesije. Uvek treba imati na umu da svaka napisana ili izgovorena reč u medijima može direktno uticati na život ljudi koji su preživeli strahote poput ratova, progona, nasilja, diskriminacije, ekstremnog siromaštva. Neki od njih su i žrtve trgovine ljudima i krijumčarenja, seksualne, radne i druge eksploatacije, žrtve rodno zasnovanog nasilja... Nepoštovanje profesionalne etike prilikom izveštavanja o ovoj društvenoj grupi može dovesti do dodatne stigmatizacije, diskriminacije, ali i eskalacije drugih oblika nedopustivog ponašanja koja u osnovi imaju versku, nacionalnu i rasnu mržnju i netrpeljivost. Kod ovako osetljivih tema odgovornost novinara se može porediti sa odgovornošću lekara. Greška može nekog koštati ljudskog dostojanstva, ali i života.

Moć medija, tj. novinara, urednika i vlasnika medija ogleda se i u tome što upravo od njih zavisi i da li će neki događaj postati vest, ali i na koji način će događaj biti predstavljen javnosti. O ovim pitanjima konačnu odluku bi trebalo da donese struka, poštujući zakone i profesionalne i etičke standarde. Odgovor na pitanje zašto to nije uvek tako je kompleksan i često zavisi od brojnih faktora: od ličnih, preko ekonomskih, do političkih. Tako često dolazimo u situaciju koja je višestruko štetna za društvo u celosti – da su mediji odgovorni svojim vlasnicima i izdavačima, ali i državi i drugim interesnim grupama, a ne svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima. Kodeks novinara Srbije jasno ističe da je nedopustivo da mediji služe privatnim, ekonomskim, političkim i drugim interesima pojedinaca i grupa.² Međutim, izveštavanje o osetljivim temama poput migracija, mesto je sukoba tih različitih

1 Georgiou, M. i Zaborowski R., Media coverage of the "refugee crisis: A cross-European perspective", Council of Europe report, Department of Media and Communications, London School of Economics and Political Science

2 Kodeks novinara Srbije, uputstva i smernice, četvrto izdanje, Savet za štampu, Beograd, 2015.

interesa, a novinarima i urednicima često nije lako da se sa svim izazovima izbore. Polarizovanost medija u Srbiji jasno se vidi i u načinu na koji se izveštava o izbeglicama. Kontrasti u izveštavanju ukazuju na to da nisu svi mediji uspeli da se izbore sa pomenutim izazovima, te da im je potrebna podrška, ali i podsetnik da im je, pored zakona, javnost jedina strana kojoj odgovaraju i po kojoj će biti upamćeni.

Ovaj priručnik je koncipiran tako da sveobuhvatno pruži podršku novinarima i novinarkama koji izveštavaju o mešovitom migracionom toku, kao i o izbeglicama, tražiocima azila i drugim ranjivim kategorijama ljudi u pokretu. Prvi deo priručnika daje osnovne informacije o mešovitim migracijama koje su od 2015. godine intenzivno zahvatile i Srbiju. U drugom delu priručnika novinari i novinarkе se mogu informisati o stavovima građana i građanki Srbije o ovoj ranjivoj društvenoj grupi i najčešćim predrasudama, stereotipima i lažnim uverenjima koje se uzročno-posledično preklapaju sa čestim stereotipnim i negativnim prikazivanjem izbeglica u medijima. Slede poglavlja koja se odnose na razumevanje ključnih pojmova i pravilnu upotrebu jezika prilikom izveštavanja, najčešćim greškama u izveštavanju o izbeglicama koje mogu dovesti do diskriminacije i govora mržnje. U posebnim poglavljima čitaoci će moći da se upoznaju zašto i kada treba zaštititi identitet sagovornika iz izbegličke populacije, ali i kako tretirati fotografiju, video ili tonski zapis u skladu sa profesionalnim i etičkim standardima izveštavanja o izbeglicama.

Priručnik je zaokružen rečnikom osnovnih pojmova i termina koji se najčešće upotrebljavaju prilikom izveštavanja o mešovitim migracijama, kako bi se izbegle eventualne greške koje mogu imati štetne posledice i za osobe o kojima se izveštava, ali i za društva u koje oni dolaze.

Ne sme se zaboraviti da etičko novinarstvo jeste u službi prava javnosti da zna, ali počiva i na moralnim vrednostima. Ove vrednosti neretko su poljuljane u vreme ekonomskih i socijalnih neizvesnosti, ali i bezbednosnih kriza koje se reflektuju i na pojedince i na zajednicu. Odgovornost novinara, urednika i vlasnika medija je u takvim situacijama veća, ali je i uloga medija važnija kako bi se sačuvalе osnovne vrednosti demokratskog društva koje počiva na idejama ravnopravnosti i tolerancije.

Priručnik je namenjen novinarima, urednicima i vlasnicima medija, kao i zaposlenima u institucijama i organizacijama civilnog društva u čijoj je nadležnosti rad sa izbeglicama, tražiocima azila i ostalim ranjivim kategorijama ljudi u pokretu.

Od 2015. godine do danas, broj prisilno raseljenih ljudi dostigao je najveće razmere od Drugog svetskog rata. Prema podacima Agencije UN za izbeglice (UNHCR), broj ljudi koji su bili primorani da napuste svoje domove najveći je od početka vođenja evidencija o globalnom raseljavanju. Broj ljudi koji su raseljeni zbog ratova, progona, nasilja i masovnih kršenja ljudskih prava, krajem 2021. godine, dostigao je 89,3 miliona.³ Ilustracije radi, broj prisilno raseljenih ljudi se povećao za čak 200 odsto u odnosu na broj ljudi koji su prisilno napustili svoje domove do pre samo 10 godina.⁴ Međutim, ove brojke nisu konačne. Nakon izbijanja rata u Ukrajini, kao i zbog konflikata i sukoba u ostalim delovima sveta koji su se nastavili i tokom 2022. godine, procena je da je broj prisilno raseljenih ljudi u svetu dostigao zabrinjavajuću brojku od 100 miliona.⁵ Samo je rat u Ukrajini prouzrokovao interno raseljavanje 8 miliona ljudi i proizveo 6 miliona novih izbeglica koji su spas potražili u drugim zemljama.⁶ Iako je situacija u Ukrajini pridobila najveću pažnju svetskih medija, ne treba zaboraviti da se veliki broj zemalja u ovom trenutku suočava sa ratovima, sukobima i nasiljem: Avganistan, Nigerija, Etiopija, Burkina Faso, Demokratska Republika Kongo, Mjanmar i druge. Dodatno, svet se suočava sa ubrzanim klimatskim promenama, koje su razlog pojave sve većeg broja "ekoloških izbeglica". Prema podacima Međunarodne federacije društva Crvenog krsta i Crvenog polumeseca (IFRC) samo je u periodu od septembra 2020. godine do februara 2021. godine raseljeno oko 10,3 miliona ljudi zbog ekstremnih suša, poplava i drugih prirodnih i ekoloških katastrofa.⁷ Dakle, ekonomska nestabilnost, ekstremno siromaštvo, ali i klimatske promene dovode i do velikih ekonomskih migracija i kretanja ljudi koji spas traže u razvijenim državama.

Republika Srbija nalazi se na tranzitnoj ruti pojačanih mešovitih migracija, koja vodi preko Turske i Grčke do zemalja zapadne i severne Evrope. Kada govorimo o "mešovitim migracijama", mislimo na masovna kretanja ljudi koji svoje zemlje porekla napuštaju iz različitih razloga: zbog ratova i sukoba, progona, nasilja, masovnih kršenja ljudskih prava, zatim ekonomskih razloga, čak i klimatskih promena. Od početka pojačanih izbegličko - migrantskih kretanja 2015. godine, procena je da je samo te godine kroz Srbiju prošlo oko milion izbeglica i migranata, među kojima je veliki broj dece. U tom periodu, kroz Srbiju je prolazilo najviše izbeglica i migranata iz Sirije i Avganistana, ali i Iraka i Irana. Ipak, za većinu ovih ljudi, Srbija je bila samo jedna od zemalja na "balkanskoj ruti" koja ih je vodila do poželjnijih destinacija - razvijenih zemalja Evropske unije. Bez obzira na činjenicu da najveći broj izbeglica i migranata ne vidi Srbiju kao svoje konačno odredište, zemlje prijema na balkanskoj ruti često se suočavaju sa otežanom humanitarnom situacijom. Razlozi tome su, između ostalog, različiti izazovi u upravljanju migracijama, nepostojanje jedinstvene politike azila i migracija, sve češće prakse kršenja zabrane kolektivnog proterivanja i vraćanja ljudi iz jedne zemlje u drugu, ali i restriktivne mere vlasti velikog broja evropskih zemalja koje uključuju i postavljanje ograda na međudržavnim granicama. To je uslovalo i smanjen broj dolazaka izbeglica i migranata u Srbiju narednih godina, iako je broj ilegalnih pokušaja prelazak granice i dalje veoma velik. Paralelno, izbeglice i migranti su često žrtve nasilja policije pojedinih zemalja koje upotrebljavaju prekomernu silu, protivzakonito ih lišavaju slobode i uskraćuju pravo na pristup postupku azila.⁸

3 "UNHCR: Rekordni broj raseljenih osoba u svetu, rast tokom čitave prethodne decenije", sajt UNHCR (19.07.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/rs/20729-unhcr-rekordni-broj-raseljenih-osoba-u-svetu-rast-tokom-citave-prethodne-decenije.html>

4 Ibid.

5 "UNHCR: Po prvi put više od 100 miliona prisilno raseljenih zbog sukoba u Ukrajini i drugih sukoba u svetu", sajt UNHCR (19.07.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/rs/20539-sto-miliona-izbeglih-u-svetu.html>

6 Ibid.

7 "Za šest meseci 10,3 miliona ljudi raseljeno zbog klimatskih promena", portal Radio-televizije Vojvodine (15. 07. 2022), dostupno na https://www.rtv.rs/sr_lat/svet/za-sest-meseci-10-3-miliona-ljudi-raseljeno-zbog-klimatskih-promena_1219076.html

8 "Boravak u limbu", portal nedeljnik Vreme (10.07.2022), dostupno na <https://www.vreme.com/vreme/boravak-u-limbu/>

Ovakve okolnosti dovele su do dužeg zadržavanja i boravka izbeglica u Srbiji. Takođe, usled okolnosti otežanog kretanja i prelazaka granica, te sve brutalnijeg odgovora graničnih policijskih snaga u pojedinim evropskim državama, dešava se veliki broj incidenata, neretko i sa smrtnim ishodom. Od 2015. godine dešavala su se stradanja ljudi dok su se kretali po prugama i putevima, ginuli su u saobraćajnim nesrećama u pretrpanim vozilima krijumčara, zabeleženi su slučajevi davljenja u rekama prilikom pokušaja da ilegalno pređu granicu, a sve su češći i međusobni okršaji i sukobi unutar izbegličke populacije. Ne manje značajan razlog incidenata sa tragičnim ishodom je i činjenica da su izbeglice laka meta za krijumčare i trgovce ljudima.

Kao jedna od najranjivijih društvenih grupa, izbeglice su izložene brojnim rizicima i opasnostima. Pored rizika od krijumčarenja i trgovine ljudima, osobe u potencijalnoj potrebi za međunarodnom zaštitom su i u riziku od psihičkog i fizičkog nasilja, nemogućnosti dobijanja zdravstvene i socijalne zaštite, boravka u nehygijenskim uslovima, siromaštva, otežanog dobijanja pravne i psiho-socijalne pomoći, diskriminacije i stigmatizacije. U posebno osetljivom položaju jesu oni najranjiviji – deca bez pratnje roditelja, staratelja ili odgovorne odrasle osobe, žene, stariji, osobe sa invaliditetom i pripadnici seksualnih manjina. Većim bezbednosnim rizicima svakako su izloženi ljudi koji borave van sistema zaštite i zbrinjavanja. To su ljudi koje srećemo u napuštenim nehygijenskim objektima i barakama, na autobuskim i železničkim stanicama, ali i na otvorenom prostoru, najčešće u blizini graničnih prelaza sa Mađarskom, Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom.

Na početku pojačanog mešovito migracionog toka 2015. godine, Republika Srbija je pružila adekvatan humanitarni odgovor. Ljudima koji su svakodnevno i u velikom broju pristizali u Srbiju pomoć su pružale i različite organizacije, ali i građani i građanke Srbije, pokazujući svoju humanost i solidarnost. Nakon perioda dobrodošlice, usledio je period smanjenog obima podrške i приметnog porasta socijalne distance prema ovoj društvenoj grupi koji traje do danas.

2.1. Odnos građana prema izbeglicama

Od 2015. godine do danas, na osnovu relevantnih istraživanja javnog mnjenja, приметna je sve veća socijalna distanca prema izbeglicama, tražiocima azila i osobama kojima je već odobren azil u Srbiji. Do promena u stavovima građana prema ovoj društvenoj grupi sigurno su doprinele sve učestalije negativne vesti koje se plasiraju putem medija, kao i narativ i aktivnosti pojedinaca i pojedinih političkih partija uperenih protiv izbeglica, pogotovo u vreme predizbornih kampanja. Pretežno negativni stavovi građana o izbeglicama posledica su i često neadekvatnog odgovora ili izostanka odgovora nadležnih institucija na širenje ksenofobije, verske, nacionalne i rasne mržnje i netrpeljivosti.⁹

Da bismo bolje razumeli odnos prema izbeglicama moramo imati u vidu da su u Srbiji stavovi prema društvenoj jednakosti izrazito podeljeni, te da više od trećine građana Srbije ima stav da su pojedine društvene grupe u našoj zemlji manje vredne.¹⁰ Istraživanje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti o odnosu građana i građanki Srbije prema diskriminaciji iz 2019. godine, nedvosmisleno pokazuje povećanje socijalne distance prema izbeglicama, migrantima i tražiocima azila. Tako su pripadnici

9 Vlaškalin T., "Oni i mi – (de)konstrukcija straha", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, Beograd, 2020, dostupno na http://ideje.rs/wp-content/uploads/2021/03/ONI_I_MI_dekonstrukcija_straha.pdf

10 Bjekić J., Živanović M., Vukčević Marković M., Ninković M. i Stojadinović I., "Stavovi prema migrantima i izbeglicama u Srbiji", Mreža psihosocijalnih inovacija (PIN) i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 2020.

ove društvene grupe ubedljivo "izbili" na neslavno prvo mesto prema kojoj je najizraženija socijalna distanca.¹¹ U poređenju sa istim istraživanjem koje je sprovedeno 2016. godine, primećuje se porast socijalne distance. Naime, 2016. godine, najveća socijalna distanca bila je prema LGBT građanima i građankama.¹² Prema podacima iz istraživanja koje je 2020. godine sproveo Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, čak 42% građana Srbije ima negativan stav prema izbeglicama koje dolaze sa Bliskog istoka i iz Afrike. Interesantna činjenica je da su negativni stavovi najizraženiji kod mladih ljudi, između 18 i 29 godina starosti (53%), posebno među studentima (58%). Atmosfera u društvu na koju ukazuju ovi podaci nagoveštava da je Srbija pogodno tlo za razvoj diskriminacije i ksenofobije koja u osnovi ima netoleranciju i netrpeljivost prema različitim etničkim, verskim i rasnim manjinama.

Prema istraživanju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti iz 2019. godine, čak trećina ispitanika (37%) se izjasnila da ne bi volela da živi u istoj državi sa izbeglicama, migrantima i tražiocima azila.¹³ Međutim, već 2021. godine, istraživanje stavova građana prema izbeglicama, migrantima i tražiocima azila koje je sproveo Beogradski centar za ljudska prava pokazuje da čak više od polovine građana (56%) smatra da izbeglice sa Bliskog istoka i iz Afrike ne treba da dobiju srpsko državljanstvo. Tek svaki četvrti građanin (27%) suprotnog je mišljenja.¹⁴ Da izbeglice nisu poželjni novi stanovnici Srbije govore i rezultati IDEAS-ovog istraživanja iz 2020. godine. Više od 62% građana smatra da se izbeglice toliko razlikuju od građana Srbije, da ne mogu da se uklope u srpsko društvo.

O tome da li bi voleli da im izbeglice, migranti i tražioci azila budu komšije, učesnici u istraživanju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti 2019. godine su se izjasnili negativno u 38% slučajeva¹⁵, što je više u odnosu na 2016. godinu kada je procenat iznosio 30%¹⁶ ili 2013. godine - 23%¹⁷. Ovi podaci se u velikoj meri poklapaju sa rezultatima istraživanja koje je sproveo Beogradski centar za ljudska prava 2021. godine. Naime, 39% građana Srbije se izjasnilo da bi im veoma ili donekle smetalo da im u komšiluku stanuje izbeglica, migrant ili tražilac azila sa Bliskog istoka ili iz Afrike. Oko 56% učesnika u istraživanju ne bi imalo ništa protiv takvog komšiluka, a ovakvo mišljenje imaju najčešće stanovnici Beograda i urbanih sredina.¹⁸ Međutim, novije istraživanje IDEAS-a iz 2020. godine ukazuje na značajan porast netrpeljivosti, te 64,5% građana izjasnilo se da bi im smetalo da im izbeglice žive u komšiluku.

I prema istraživanju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti iz 2019. godine, i onog koje su sproveli Beogradski centar za ljudska prava 2021. godine, oko trećina ispitanih građana Srbije izbeglice, migrante i tražioce azila smatra nepoželjnim kolegama. Uprkos tome, 59% građana Srbije izjavljuje da im ne bi smetalo da zaposle izbeglice iz zemalja Bliskog istoka i iz Afrike, kaže istraživanje iz 2021. godine.¹⁹ Međutim, istraživanje koje je sproveo IDEAS, ukazuje da značajan broj građana smatra da bi zapošljavanje izbeglica bio razlog da državljani Srbije izgube svoje poslove (36,5%).

11 Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: "Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2019, dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja-odnos-gradana-i-gradanki-prema-diskriminaci/>

12 Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja "Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2016, dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja/>

13 "Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2019, dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja-odnos-gradana-i-gradanki-prema-diskriminaci/>

14 "Istraživanje stavova građana o migrantima", Beogradski centar za ljudska prava, 2021, dostupno na <https://azil.rs/istrazivanje-javnog-mnjenja-o-stavovima-gradjana-prema-izbeglicamamigrantima-u-srbiji-u-2021-godini/>

15 "Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2019, dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja-odnos-gradana-i-gradanki-prema-diskriminaci/>

16 "Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2016, dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja/>

17 "Odnos građana prema diskriminaciji u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2013, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/izvestaj-diskriminacija-cesid-undp-poverenik-2013-v-21-02-2014-final-sajt.pdf>

18 Istraživanje stavova građana o migrantima, Beogradski centar za ljudska prava, 2021, dostupno na <https://azil.rs/istrazivanje-javnog-mnjenja-o-stavovima-gradjana-prema-izbeglicamamigrantima-u-srbiji-u-2021-godini/>

19 Istraživanje stavova građana o migrantima, Beogradski centar za ljudska prava, 2021, dostupno na <https://azil.rs/istrazivanje-javnog-mnjenja-o-stavovima-gradjana-prema-izbeglicamamigrantima-u-srbiji-u-2021-godini/>

Generalno, prema istraživanjima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti iz 2019. godine, svaki treći građanin Srbije (36%) izjavio je da se ne bi družio sa izbeglicama, migrantima i tražiocima azila²⁰, dok je samo tri godine ranije spremnost lokalnog stanovništva da se druže sa izbegličkom populacijom bila veća. Te 2019. godine je 25,8% ispitanih izjavilo da se ne bi družio sa izbeglicama, migrantima i tražiocima azila²¹. Pogoršanje se vidi već 2021. godine, te istraživanje Beogradskog centra za ljudska prava pokazuje da 43% stanovnika Srbije verovatno ili sigurno ne bi sklapao prijateljske veze sa izbeglicama, migrantima i tražiocima azila sa Bliskog istoka i iz Afrike.²²

Neke od najučestalijih predrasuda u našem društvu jesu da su izbeglice sklone kriminalu, da je islam ekstremistička religija, da je među izbeglicama veliki broj terorista. To pokazuje istraživanje IDEAS-a iz 2020. godine, gde je 47,4% građana stava da su izbeglice sklonije kriminalu nego Srbi, 41% smatra da je islam ekstremistička religija, dok više od polovine građana snažno veruje da se među ovim ljudima krije veliki broj terorista.

Kada se govori o stavu građana prema migracionoj politici, njih 18% smatra da Srbija treba da zatvori svoje granice kako bi se izbeglicama i migrantima potpuno onemogućio ulazak u Srbiju, dok se više od polovine građana izjasnilo da granice ipak treba da ostanu otvorene, ali da se ograniči zadržavanje izbeglica i migranata na nekoliko dana ili nedelja.²³ Uporište u ovakvim stavovima možemo pronaći u činjenici da se u javnosti godinama plasira narativ o Srbiji kao isključivo tranzitnoj zemlji, ali i u izjavama zvaničnika koji često ponavljaju da "Srbija neće biti parking za migrante"²⁴. Međutim, samo godinu dana kasnije, 45,5% građana Srbije smatralo je da izbeglicama treba zabraniti ulazak u Srbiju, pokazuju rezultati istraživanja IDEAS-a.

Treba imati u vidu da se percepcija građana prema izbeglicama i tražiocima azila formira, pre svega na osnovu insistiranja na etničkim, rasnim, verskim i kulturološkim razlikama, nego na osnovu pravnog statusa ili ekonomskih i socijalnih strahova. Istraživanje koje je sprovela Mreža psihosocijalnih inovacija (PIN) pokazuje da građani Srbije imaju najnegativniji emotivni odnos prema sledećim etničkim grupama: Albancima (47%), Hrvatima (43%) i izbeglicama i migrantima sa Bliskog istoka i iz Afrike (39,3%).²⁵ Kada govorimo o izbeglicama sa teritorije bivše Jugoslavije, građani Srbije imaju pretežno pozitivne emocije, skoro kao prema svojoj etničkoj grupi.²⁶

Odnos prema ljudima koji su izbegli sa Bliskog istoka i iz Afrike umnogome zavisi i od političkog konteksta i zvaničnih politika, ali i načina na koji se stavovi političkih partija o pojačanim migracijama prenose, bez obzira da li se radi o partijama koje su na vlasti ili u opoziciji. Interesantan je podatak da oko dve trećine građana Srbije (60%) smatra da je stav neke političke partije o ovim temama izuzetno bitan faktor prilikom njihovog odlučivanja za koju će partiju glasati na izborima.²⁷

20 "Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2019, dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja-odnos-gradana-i-gradanki-prema-diskriminaciji/>

21 "Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2016, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja/>

22 Istraživanje stavova građana o migrantima, Ipsos Strategic Marketing i Beogradski centar za ljudska prava, novembar 2021, dostupno na: <https://azil.rs/istrazivanje-javnog-mnjenja-o-stavovima-gradjana-prema-izbeglicamamigrantima-u-srbiji-u-2021-godini/>

23 Bjekić J., Živanović M., Vukčević Marković M., Ninković M. i Stojadinović I., "Stavovi prema migrantima i izbeglicama u Srbiji", Mreža psihosocijalnih inovacija (PIN) i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 2020.

24 Aleksandar Vulin: Srbija neće biti parking za migrante, Tanjug (29.07.2022), dostupno na <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=715335>

25 Bjekić J., Živanović M., Vukčević Marković M., Ninković M. i Stojadinović I., "Stavovi prema migrantima i izbeglicama u Srbiji", Mreža psihosocijalnih inovacija (PIN) i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 2020.

26 Bjekić J., Živanović M., Vukčević Marković M., Ninković M. i Stojadinović I., "Stavovi prema migrantima i izbeglicama u Srbiji", Mreža psihosocijalnih inovacija (PIN) i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 2020.

27 Istraživanje stavova građana o migrantima, Beogradski centar za ljudska prava, 2021, dostupno na <https://azil.rs/istrazivanje-javnog-mnjenja-o-stavovima-gradjana-prema-izbeglicamamigrantima-u-srbiji-u-2021-godini/>

2.2. Najčešća lažna uverenja o izbeglicama

Najčešće predrasude o izbeglicama u Srbiji u velikoj meri se poklapaju sa kontekstom u kom se ova društvena grupa predstavlja u medijima i na društvenim mrežama. Građani gotovo da i nemaju direktan kontakt sa izbeglicama i tražiocima azila, te često bez preispitivanja prihvataju informacije koje im se plasiraju različitim kanalima komunikacije. Nekritičko prihvatanje neproverenih, delimično istinitih i neistinitih informacija o izbeglicama i tražiocima azila otvara prostor za manipulaciju i kreiranje teorija zavera koje generišu rasnu, versku i nacionalnu mržnju i netrpeljivost čija je posledica, između ostalog, i ksenofobija.

U narednim redovima izdvojili smo nekoliko najčešćih lažnih uverenja o izbeglicama, migrantima i tražiocima azila koje se provlače, ne samo kroz društvene mreže, nego i kroz medije. Svako navedeno lažno uverenje ilustrovano je primerima iz prakse koji jasno pokazuju kako mediji mogu (ne)namerno širiti ksenofobiju, diskriminaciju i versku, nacionalnu i rasnu mržnju i netrpeljivost.

2.2.1. Izbeglice napuštaju zemlje porekla zbog ekonomskih razloga

Jedno od široko rasprostranjenih lažnih uverenja o izbeglicama, a koje se u javnosti uvrežilo na osnovu načina na koji se izbeglice često prezentuju u medijima i na društvenim mrežama, je da izbeglice napuštaju zemlje porekla iz ekonomskih razloga, a ne bežeći od ratova, progona, nasilja i masovnog kršenja ljudskih prava. Da će izbeglice "preoteti" poslove lokalnom stanovništvu jedan je od najvažnijih "argumenata" i političarima koji se u borbi za glasove služe populističkim metodama. Ovde se primećuje i problem sa razumevanjem pojmova "izbeglica" i "migrant" koji su u širokoj i svakodnevnoj upotrebi. O razlikama između ova dva pojma biće reči u narednom poglavlju ovog priručnika.

Izvor: <https://www.bilten.org/?p=39982> i <http://izbor365.com/2020/03/20/majka-dobila-otkaz-zbog-trudnoce-porucuje-decu-ce-nam-izgleda-radjati-migranti/>

2.2.2. Izbeglice masovno naseljavaju Srbiju

Poslednjih godina gotovo nikoga nije zaobišla "vest" da će izbeglice i migranti masovno naseliti Srbiju. U sadržajima na pojedinim portalima, YouTube kanalima i na društvenim mrežama, upozoravalo se na "tajni državni plan" po kojem bi izbeglice lako dobijale srpsko državljanstvo, besplatne kuće, zaposlenje

i druge beneficije koje nisu dostupne ni državljanima Srbije. U vreme vanrednog stanja zbog pandemije bolesti koju izaziva korona virus (Covid-19), u pojedinim medijima i drugim kanalima komunikacije širila si i priča da će se to tajno naseljavanje izbeglica i migranata dešavati pod okriljem noći ili u vreme kada je građanima bilo zabranjeno slobodno kretanje. Nakon ukidanja mera kojima se ograničavalo kretanje, učestalost ovakvih vesti se smanjila, ali ne i zabrinutost građana da će izbeglice, zbog zatvaranja granica nama susednih država, trajno ostati u Srbiji.

Izvor: <https://mitrovica.info/migranti-iseljavaju-sremce-u-sidu-kao-na-kosovu-beogradski-mediji-cute-zasto/> i <http://ptinfo.altervista.org/video-dok-ste-vi-u-karantinu-migranti-naseljavaju-srbiju/>

2.2.3. Izbeglice su opasnost za srpsku kulturu i identitet

Još jedno uverenje koje nije utemeljeno u činjenicama jeste da su izbeglice u Evropu došle kako bi iskorenile naš identitet i kulturu. Sadržaj koji širi strah od sloma evropskih vrednosti primetniji je u on-line prostoru, nego u štampanim i elektronskim medijama. Međutim, "proboj" ovih netačnih informacija u medije desio se zahvaljujući političarima sa desnog kraja političkog spektra i predstavnicima nacionalističkih organizacija koji obilato koriste vreme koje im ustupaju mediji. Navodi da su izbeglice opasnost za srpsku kulturu i identitet učestaliji su u vreme predizbornih kampanja i različitih kriza: od zdravstvenih, preko ekonomskih, do bezbednosnih.

Izvor: <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3514188-sramota-na-groblju-u-novom-knezevcu-vandali-rusili-i-lomili-nadgrobne-spomenike-sumnja-se-da-su-migranti> i <https://www.politika.rs/sr/clanak/509649/Migrantska-kriza-nije-prosla-cuvacemo-nas-nacin-zivota>

2.2.4. Izbeglice dolaze da "islamizuju" Srbiju

Izbeglice se u javnosti najviše identifikuju sa svojom pretežno islamskom verom i često se percipiraju kao osobe koje neguju potpuno drugačije vrednosti. Širenje neistina o "islamizaciji" Srbije nisu samo posledica nerazumevanja i straha građana od nama nedovoljno poznate religije, nego su i rezultat tendencioznih namera ekstremno nacionalistički orijentisanih pojedinaca i grupa. Teorije o "islamizaciji" Srbije su često utemeljene u bizarnim dokazima. Jedan od primera sa naših prostora je i fotografija nastavnica iz Šida koje su imale marame preko glave kako bi pokazale deci protokol ulaska žene u pravoslavnu crkvu. Nakon tri godine ista fotografija je zloupotrebljena, uz tvrdnju da se od nastavnica očekuje da nose hidžab zbog velikog broja đaka iz izbegličke populacije.²⁸ U proteklom periodu pojavljivale su se i lažne vesti o izgradnji džamija širom Srbije zbog dolaska velikog broja izbeglica.

Izvori: <https://mitrovica.info/pocinje-li-islamizacija-srbije-alahu-ekber-odjekuje-sidom-ekskluzivni-snimak/> i <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/1880879/sve-vise-izbeglica-migranti-ce-uskoro-islamizirati-srbiju>

2.2.5. Izbeglice su sklone kriminalu i terorizmu

Izbeglice se često predstavljaju kao nasilne, opasne osobe, sklone terorizmu, iako je većina izbeglica upravo bila žrtva nasilja i progona. Među njima je veoma mali broj ljudi koji je osuđen zbog bilo kog krivičnog dela.²⁹ Uverenje da su sve izbeglice kriminalci i teroristi podstiču i pojedini mediji koji u senzacionalističkom maniru izveštavaju o krađama u pograničnim selima, upadima na posede lokalnog stanovništva i sl. Međusobni okršaji unutar izbegličke populacije, o kojima izveštavaju i mediji, često se uzimaju kao "dokaz" i za druga stvarna i pretpostavljena krivična dela koja se dešavaju širom Srbije. Među izbegličkom populacijom postoje pojedinci koji su počinitelji nekih krivičnih dela, kao i kod drugih naroda. Međutim, prema podacima MUP-a, procenat počinilaca krivičnih dela iz ove društvene grupe je izrazito mali, dok se okršaji najčešće dešavaju unutar izbegličke populacije.³⁰

28 Milinkov S., Janjić S. i Jakovljević N, "Izveštavanje o migrantima – Između manipulacije i etike", Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Novi Sad, 2021,

29 Vlaškalin T., "Oni i mi – (de)konstrukcija straha", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, 2020, dostupno na http://ideje.rs/wp-content/uploads/2021/03/ONI_I_MI_dekonstrukcija_straha.pdf

30 Vlaškalin T., "Oni i mi – (de)konstrukcija straha", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, 2020, dostupno na http://ideje.rs/wp-content/uploads/2021/03/ONI_I_MI_dekonstrukcija_straha.pdf

Izvori: <https://www.kurir.rs/vesti/politika/2859751/opasno-teroristi-se-setaju-srbijom> i <https://informer.rs/hronika/vesti/717407/subotica-migranti-haos-covek-napad-isecen>

2.2.6. Izbeglice su "vojno sposobni" muškarci

U pojedinim medijima, još učestalije na neregistrovanim portalima i društvenim mrežama, ponavljaju se tvrdnje da su ljudi iz izbegličke i migrantske populacije u najvećem procentu "vojno sposobni muškarci". Iako je istina da je mešovitim migracionim tokom došao značajan broj muškaraca mlađe životne dobi, ne sme se izgubiti iz vida da među njima ima mnogo dečaka do 16 godina starosti. Sintagma "vojno sposobni muškarci" je postala populističko oružje sve većem broju političara, političkim organizacijama, ali i drugim neformalnim organizacijama i pokretima koje šire ksenofobiju potpirujući nacionalnu, versku i rasnu mržnju i netrpeljivost. Statistički podaci relevantnih institucija i organizacija (npr. KIRS i UNHCR) pokazuju da izbegličko-migrantskom rutom prolazi i veliki broj žena, dece, porodica, osoba sa invaliditetom, starijih i bolesnih ljudi, ali da je mlađih muškaraca i dečaka znatno više. Razlog tome je više hiljada kilometara dug, opasan i iscrpljujući put do Evrope koji lakše savladavaju zdravi mlađi muškarci. Ovi ljudi veruju da će se, nakon njihovog dolaska, eventualno pristupiti proceduri spajanja porodice koja bi ženama, mlađoj deci i bolesnim članovima porodice obezbedila lakši i bezbedniji dolazak.³¹

Izvori: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=12&dd=27&nav_category=11&nav_id=1787104 i <https://webtribune.rs/madjarski-premijer-orban-sokirao-svet-prestanite-da-lazete-migracije-su-organizovana-invazija-na-evropu-dolaze-samo-vojno-sposobni-muskarci/>

31 Migranti i Srbija: Mitovi i zablude o migrantima i izbeglicama, BBC News na srpskom (14.08.2022), dostupno na <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-50834778>

2.2.7. Izbeglice iscrpljuju ekonomske resurse Srbije

Rasprostranjeno je i lažno uverenje da su izbeglice i migranti u Srbiju došli kako bi iskorištavali njene ekonomske resurse, zauzimali radna mesta lokalnom stanovništvu, zloupotrebljavali socijalnu pomoć koju navodno dobijaju od države i obarali minimalnu cenu rada u Srbiji. Dehumanizaciji ljudi koje je muka naterala da napuste svoje domove potpomažu i stereotipne licitacije koje ljudske kvalitete ovi ljudi imaju, da li su "prirodno" lenji, nesposobni da obavljaju kvalifikovane poslove, sebični, proračunati, skloni da govore neistine... Objavljivanje lažnih informacija o tome kako će izbeglice i migranti, u sklopu nove populacione politike, biti privilegovani, te dobijati brojna materijalna i finansijska sredstva, samo potpiruju mržnju dela stanovništva koje je osiromašeno i koje se svakodnevno suočava sa ozbiljnim egzistencijalnim problemima.

Izvori: <https://www.sd.rs/vesti/info/migranti-ostaju-u-srbiji-dobijaju-domacinstva-materijal-za-renoviranje-belu-tehniku-2018-10-02> i <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:654004-Migrantima-placamo-stan-i-skolovanje>

2.2.8. Izbeglice su zdravstvena pretnja za lokalno stanovništvo

Od početka dolaska ljudi u Evropu izbegličko-migrantskim rutama 2015. godine u javnom prostoru prisutan je, prvo stidljivo, a zatim sve agresivnije, narativ da izbeglice i migranti sa Bliskog istoka i iz Afrike donose sa sobom egzotične zarazne bolesti. Pojedini mediji i društvene mreže objavljivali su brojne tekstove sa senzacionalističkim naslovima koji "upozoravaju" lokalno stanovništvo da se sklanjaju od izbeglica, jer ne samo da donose nama nepoznate bolesti, nego vraćaju i neke stare, poput pegavog tifusa. Predrasude da izbeglice i migranti masovno šire zarazne bolesti eskalirale su u vreme početka pandemije bolesti izazvane korona virusom (Covid-19), pogotovo u vreme vanrednog stanja.³² Međutim, sa dolaskom izbeglica iz ratom zahvaćene Ukrajine, takvog narativa u javnom prostoru nije bilo, bez obzira što pandemija nije okončana.

32 Vlaškalin T., "Oni i mi – (de)konstrukcija straha", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, 2020, dostupno na http://ideje.rs/wp-content/uploads/2021/03/ONI_I_MI_dekonstrukcija_straha.pdf

POTERA ZA MIGRANTKINJOM

JORDANKA ŠIRI SIDU PO SRBIJI! ZARAZILA 500 LJUDI HIVOM: Policija traga za njom po beogradskim hostelima!

DRUŠTVO
27.06.2018. 23:28h • 11:19h

Fatima Alas (38), iako je znala da je zaražena, imala po pet klijenata dnevno, a prostitucijom se bavila u Subotici, Kikindi i Beogradu

Fatima Alas (38), prostitutka iz Jordana obolela od side, koja je prodavajući svoje telo zarazila na stotine ljudi u Srbiji, krije se od policije po beogradskim hostelima, saznaje Kurir!

- Koliko znamo, ona se trenutno nalazi u Beogradu i krije se po hostelima, stalno

Ove OPASNE BOLESTI migranti svakodnevno donose u Srbiju, lekari se spremaju za NAJGORE

Najveći problem predstavlja malarija, ali opasnost preti i od dečije paralize, tuberkuloze, hepatitisa i smrtnosnog virusa MERS. Epidemiolozi tvrde da za sada nema mesta panici, ali su spremni na najgore

30 27

Ilegalni **migranti** koji prolaze kroz našu zemlju, a koji su bez stalnog nadzora lekara, nose opasnost od širenja tropskih zaraznih **bolesti**. Sa legalnim migrantima nema problema, jer su pod stalnim nadzorom lekara, problem su migranti koji su ilegalno ušli u zemlju, a koji dolaze iz područja u kojima su tropske bolesti, kao **malarija**, široko rasprostranjene.

Razloga za paniku nema, ali je izuzetno važno da se svi slučajevi malarije otkriju što ranije i da se leče. Da bi se to i sprovelo, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut" izdao je saopštenje sa uputstvom svim zdravstvenim ustanovama kako da postupaju u slučaju ove bolesti, posebno u populaciji migranata.

Malarija je najveći problem

Najveći problem predstavlja malarija, ali opasnost preti i od dečije paralize, tuberkuloze, hepatitisa i smrtnosnog virusa MERS. Epidemiolozi tvrde da za sada nema mesta panici, uprkos neprestanom prilivu migranata, ali su spremni na najgore.

Izvori: <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3076077/jordanka-siri-sidu-po-srbiji-zarazila-500-ljudi-hivom-policija-traga-za-njom-po-beogradskim-hostelima> i <https://www.telegraf.rs/vesti/2366628-ove-opasne-bolesti-migranti-svakodnevno-donose-u-srbiju-lekari-se-spremaju-za-najgore>

3. RAZUMEVANJE KLJUČNIH POJMOVA

Između upotrebe i zloupotrebe jezika linija je tanka. Novinari treba da budu svesni da upotreba nepreciznih ili neprikladnih pojmova prilikom izveštavanja može doneti veliku štetu i ljudima o kojima se izveštava, ali i publici kojoj se obraćaju. Ipak, takva praksa nije uvek rezultat loše namere novinara, urednika ili vlasnika medija, nego i rezultat neznanja, nedovoljne informisanosti ili nedovoljne posvećenosti izučavanju teme o kojoj se izveštava. Dakle, netačna i neprecizna terminologija može svaku vest (ne)namerno učiniti neistinitom i naneti štetu i pojedincima i društvu u celini zbog širenja verske, nacionalne i rasne mržnje i netrpeljivosti koja pokreće ksenofobiju.

Novinari koji se bave izveštavanjem o migracijama, izbeglicama, migrantima, tražiocima azila i drugim ranjivim grupama ljudi u pokretu, treba da poznaju ne samo lingvistička i sociološka značenja pojedinih pojmova, nego i njihova pravna značenja. U ovom priručniku, osvrnućemo se na najčešće pojmove koji se često neprecizno i pogrešno koriste prilikom medijskog izveštavanja.

3.1. Izbeglica/tražilac azila/migrant

Termin "migrant" je u široku medijsku upotrebu ušao 2015. godine sa dolaskom velikog broja izbeglica i migranata iz neevropskih zemlja u Srbiju. Do tada, ljudi koji su zbog ratova, progona i kršenja ljudskih prava iz bivših jugoslovenskih republika dolazili u Srbiju, ispravno su nazivani izbeglicama.

Najčešće greške u medijskom izveštavanju koje se odnose na pravilnu upotrebu pojmova, jeste neprepoznavanje razlika između pojmova "izbeglica", "migrant" i "tražilac azila". Kao posledica toga ustalila se praksa da se pod pojmom "migrant" označavaju i izbeglice i tražioci azila i tako generalizuju ljudi koji imaju potpuno različitu potrebu za zaštitom države prijema. Otežavajuća okolnost je i nepostojanje opšteprihvaćene pravne definicije pojma "migrant", pa samim tim i nepostojanje jasno definisanog seta prava i obaveza koje ti ljudi imaju. S druge strane, pravno su jasno definisani ostali pojmovi poput "izbeglice", "tražioci azila", "žrtve trgovine ljudima", "žrtve rodno zasnovanog nasilja", "deteta bez pratnje i razdvojenog deteta" i dr. Svi pojmovi koji su definisani u našem pravnom poretku, podrazumevaju određena prava i obaveze koje ovi pojedinci i društvene grupe imaju. Onog trenutka kada se ove ranjive kategorije u svakodnevnom govoru i u medijima izjednače, društvo počinje da ih posmatra kao da su isto, kao da treba da imaju ista prava i iste obaveze, što je i suštinski i pravno pogrešno. Termin "migrant", koji novinari najčešće koriste, podrazumeva osobu prema kojoj država ima najmanje obaveza, dok se terminima "izbeglica" i "tražilac azila" označava osoba prema kojoj država ima znatno veću obavezu, pre svega u pružanju specifičnih oblika zaštite. Pravljenje razlike između ovih pojmova često je ključno u izveštavanju, ne samo da bi se sprečile materijalne greške, nego i da bi građani pravilno razumeli status ljudi o kojima se izveštava, njihova prava i obaveze, ali i širi kontekst problema različitih segmenata mešovite migracije.

Kao što je na početku priručnika objašnjeno, mešovite migracije podrazumevaju priliv stranaca koji svoje zemlje porekla napuštaju iz različitih razloga: zbog ratova, progona, masovnih kršenja ljudskih prava, ali i iz ekonomskih razloga, školovanja, spajanja porodice, klimatskih promena i dr. Dakle, ispravno bi bilo reći da u Srbiji borave izbeglice, migranti, tražioci azila i druge ranjive kategorije ljudi u pokretu.

Problem je što se pojam "migrant" poslednjih godina omasovio u svakodnevnom govoru, ali i u medijskom izveštavanju, kao reč koja označava svakog stranca koji je iz različitih razloga napustio svoju zemlju porekla. Ovakvo pogrešno tumačenje dovodi do konfuzije i nerazumevanja različitih statusa, prava i obaveza stranaca koji se nalaze na teritoriji Srbije. Da bi konfuzija bila još veća, pod pojmom "migranti" se kolokvijalno često podrazumevaju i interno raseljene osobe, dakle ljudi pogođeni prisilnim raseljavanjem, ali koji u potrazi za sigurnošću nisu prešli međunarodno priznatu državnu granicu. Pojmovna preciznost ključna je u suštinskom razlikovanju društvenih grupa i njihovih karakteristika, statusa koji uživaju, ali i tretmana koji država treba da im pruži u skladu sa zakonima. Da ne bi dolazilo do opšte konfuzije i nerazumevanja, mediji treba jasno i precizno da izveštavaju o ovim društvenim grupama.

Izbeglice su osobe koje beže od oružanog sukoba, progona ili masovnih kršenja ljudskih prava. Svaki povratak u zemlju porekla za ove ljude predstavlja realnu opasnost po njihovu bezbednost i život. Njihova životna situacija je toliko teška i opasna, da se odlučuju da na različite načine prelaze državne granice u potrazi za sigurnom zemljom u kojoj mogu biti prepoznati kao izbeglice, a što će im omogućiti pristup pomoći države prijema, UNHCR-a i različitih organizacija koje pružaju podršku i pomoć izbeglicama.³³ Uskraćivanje prava na azil ovim ljudima može da bude i smrtna presuda. U tom kontekstu, međunarodno pravo štiti izbeglice. Najvažnija međunarodna dokumenta koja definišu izbeglice i njihova prava jesu Konvencija o statusu izbeglica iz 1951. godine i njen Protokol iz 1967. godine, kao i Konvencija o izbeglicama Organizacije afričkog jedinstva iz 1969. Konvencija o statusu izbeglica definiše ko je izbeglica i osnovna prava koje države potpisnice treba da obezbede izbeglicama. Najvažniji princip iz ove konvencije je da izbeglice ne smeju da bude proterane ili vraćene u situaciju u koju bi njihovi životi i sloboda bili ugroženi.³⁴ Izbeglice, na osnovu ovih međunarodnih dokumenata, imaju pravo na efikasan i pravičan pristup postupku azila, kao i na druga prava koja će im omogućiti bezbedan i dostojanstven život.³⁵ Pored međunarodnih dokumenata, svaka država ima i svoje nacionalne zakone koji regulišu različite norme zaštite izbeglica, kao što su pravo na azil itd.

Tražilac azila je stranac koji za sebe tvrdi da je izbeglica i koji je podneo zahtev za azil o kojem tek treba da se odluči. Veliki broj država ima uspostavljene nacionalne sisteme azila u okviru kojih se utvrđuje ko ispunjava uslove za međunarodnu zaštitu.³⁶ Dakle, azil je oblik zaštite koji Republika Srbija odobrava strancu za kojeg se utvrdi da bi u slučaju povratka u zemlju porekla bio izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju, te bi njegov život, bezbednost ili sloboda bili ugroženi. Azil uključuje pravo na boravak i druga prava regulisana zakonom. Ukoliko se okolnosti u zemlji porekla stranca promene, odluka o azilu se može revidirati. Međutim, usled sukoba ili nasilja, postoje situacije kada ljudi masovno beže iz zemalja porekla i nije uvek moguće, a ni neophodno obavljati individualne razgovore sa svakim tražiocem azila pojedinačno koji pređe granicu. U takvim situacijama se grupe izbeglica često nazivaju "prima facie" izbeglice.³⁷ Reč "azilant" predstavlja kolokvijalni, ali i pežorativni izraz za tražioca azila i treba ga izbegavati prilikom izveštavanja.

Iako nisu pravno definisani, **migrantima** možemo nazvati osobe koje su se odlučile da se presele u drugu državu kako bi poboljšale svoj život: pronalaskom posla u razvijenijim državama, školovanjem,

33 UNHCR viewpoint: "refugee" or "migrant" – Which is right?, sajt UNHCR (10.07.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>

34 UNHCR viewpoint: "refugee" or "migrant" – Which is right?, sajt UNHCR (10.07.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>

35 UNHCR viewpoint: "refugee" or "migrant" – Which is right?, sajt UNHCR (10.07.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>

36 Tražioci aziila, sajt UNHCR (01.08.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/rs/trazioci-azila>

37 Tražioci aziila, sajt UNHCR (01.08.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/rs/trazioci-azila>

spajanjem porodice i iz drugih razloga.³⁸ Migranti bez bojazni po svoju bezbednost i život mogu da se vrate u zemlju porekla i oni nisu u riziku od progona, nasilja i kršenja ljudskih prava. Migranti nisu u potrebi za međunarodnom zaštitom i njihov status pravno regulišu zakoni koji se bave imigracionim politikama. Iako su, sociološki gledano, i izbeglice migranti jer migriraju, odgovorno novinarstvo zahteva precizniju upotrebu pojmova u skladu sa pravnim značenjem, jer se u suprotnom može poslati potpuno pogrešna ili neistinita poruka javnosti.

Preporuke:

- Upoznajte se sa definicijama osnovnih pojmova: migrant/izbeglica/tražilac azila;
- Upoznajte se sa osnovnim međunarodnim konvencijama i domaćim zakonima koji se bave pravima i obavezama izbeglica i tražilaca azila;
- Ne nazivajte izbeglice i tražioce azila pejorativnim imenicama poput "azilant";
- Poštujte dostojanstvo svakog čoveka;
- Precizno upotrebljavajte pojmove prilikom izveštavanja;
- Koristite vaš medij da, osim što informišete, i edukujete publiku.

3.2. Druge ranjive kategorije ljudi u pokretu

Kada želimo da verbalizujemo sve učesnike u mešovitim migracijama, kažemo da su to izbeglice, migranti, tražioci azila i druge ranjive kategorije ljudi u pokretu. Ko su te druge ranjive kategorije? U ovu grupu spadaju, pre svega, žrtve trgovine ljudima, osobe sa iskustvom rodno zasnovanog nasilja, ali i deca bez pratnje roditelja, staratelja ili odgovorne odrasle osobe i razdvojena deca. U odnosu na ove društvene grupe država ima veći stepen obaveza i to bez obzira da li osoba ispunjava uslove za status izbeglice ili ne. U praksi se neretko dešava da osoba kao ekonomski migrant krene iz svoje zemlje, stigne u drugu zemlju i tamo postane žrtva trgovine ljudima. Ta osoba se tada više ne može smatrati migrantom, nego žrtvom trgovine ljudima i potreban joj je daleko veći stepen zaštite. Žene migrantkinje na putu ka željenoj destinaciji neretko postaju žrtve silovanja i rodno zasnovanog nasilja. Od tog trenutka, nju zakon prepoznaje kao ženu sa iskustvom rodno zasnovanog nasilja i država prijema je u obavezi da joj obezbedi adekvatnu zaštitu. Deca, pogotovo deca bez pratnje roditelja, staratelja ili odgovorne odrasle osobe, spadaju u posebno definisanu ranjivu kategoriju i uživaju viši stepen zaštite u državi prijema, bez obzira da li su na put krenuli kao migranti ili kao izbeglice.

Preporuke:

- Upoznajte se sa rizicima kojima su izložene posebno ranjive kategorije ljudi u pokretu;
- Informišite se koja prava u našoj zemlji imaju posebno ranjive kategorije ljudi u pokretu;
- Budite posebno pažljivi kada izveštavate o najranjivijim grupama iz izbegličke populacije, poput dece bez pratnje, žene sa iskustvom rodno zasnovanog nasilja i dr.

38 UNHCR viewpoint: "refugee" or "migrant" – Which is right?, sajt UNHCR (10.07.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>

3.3. Regularni migranti/neregularni migrant/ilegalni migranti

Ni jedan čovek nije ilegalan. Već ovom rečenicom ukazujemo na nepostojanje "ilegalnih" izbeglica ili migranata. Postoji samo iregularan, tj. nezakonit način prelaska granice. Napominjemo da se pod pojmovima "ilegalni migrant" u nepreciznim saopštenjima različitih institucija koje prenose mediji često misli na izbeglice, jer smo svedoci istorijskog trenutka pojačanih mešoviti migracija u kojima najveći udeo zapravo čine izbeglice. Dakle, stranci koji su se našli na tlu Srbije čine jednu nehomogenu grupu ljudi koji su iz zemalja porekla krenuli prinudno ili dobrovoljno.

Pod **regularnim izbeglicama/migrantima** smatramo sve strance koji su, čak i nezakonito, prešli granicu Srbije, ali su regulisali svoj pravni status u Srbiji. U ovu grupu spadaju izbeglice koje su izrazile nameru da zatraže azil i od ovlašćenog policijskog službenika dobile dokument - potvrdu o registraciji stranaca. U regularne migrante spadaju i ljudi koji su dobrovoljno došli u Srbiju kako bi pronašli posao, zatim usled sklapanja brakova, na školovanje i iz drugih razloga. Ovi ljudi su granicu prešli u skladu sa zakonom, nemaju srpsko državljanstvo, ali imaju odobren privremeni ili stalni boravak po nekom od osnova kao što je zaposlenje, školovanje, brak ili srodstvo i dr.³⁹

Neregularnim izbeglicama/migrantima nazivamo strance koji su nezakonito prešli granicu i nisu regulisali svoj pravni status u Srbiji u toku boravka. Ovi ljudi su uglavnom prisilno napustili svoje domove, a na Srbiju gledaju uglavnom kao na zemlju tranzita. Iako nemaju zakonski osnov za boravak na teritoriji strane zemlje, u velikom broju slučajeva imaju potrebu za međunarodnom zaštitom, a njihov povratak u zemlju porekla bi mogao da predstavlja opasnost po njihovu bezbednost i život. Ovi stranci su van zakonskih okvira, ali i van graničnih prelaza prešli granicu Srbije, a u zemlju su ušli bez putne isprave ili sa neregularnom ili falsifikovanom putnom ispravom.⁴⁰ U ovu grupu ljudi takođe spadaju i stranci koji su legalno prešli granicu, ali je nisu napustili nakon što su izgubili osnov za boravak, npr. nakon isteka važenja vize.⁴¹ Migrante iz ove grupe često nazivamo i "migrantima bez dokumenata".

Kao što smo na početku ovog dela poglavlja naveli, **"ilegalni" ljudi**, pa samim tim i izbeglice i migranti, ne postoje. Postoje samo izbeglice ili migranti koji su nezakonito prešli granicu i borave u Srbiji bez utvrđenog pravnog statusa ili zakonitog osnova. Član 31 Konvencije o statusu izbeglica definiše status izbeglica koji bespravno borave u zemlji prijema, te se navodi da "države ugovornice neće primenjivati kaznene sankcije zbog njihovog bespravnog ulaska ili boravka, na izbeglice koje, dolazeći direktno sa teritorije gde su njihov život ili sloboda bili u opasnosti u smislu predviđenom članom 1, ulaze ili se nalaze na teritoriji bez ovlašćenja, pod rezervom da se odmah prijave vlastima i izlože im razloge, priznate kao valjane, svog bespravnog ulaska ili prisustva"⁴². Međutim, više od sedamdeset godina nakon usvajanja ove konvencije, mnoge okolnosti su se promenile. Ilustracije radi, kada bi se izbeglica koji je na svom proputovanju iz Srbije prešao u Hrvatsku sa namerom da stigne do željene destinacije, npr. Nemačke, prijavio graničnoj policiji Hrvatske, rizikovao bi da bude izložen nasilju policijskih službenika, te uskraćivanju prava na postupak azila. Granična policija bi ga gotovo sigurno vratila u Srbiju. Ako bi se ista osoba javila srpskim vlastima, rizikovala bi da bude vraćena u npr. Makedoniju. Zbog ovakvih okolnosti u zemljama Evrope, veliki broj ljudi, čak i pod pretpostavkom da ispunjavaju uslove za dobijanje međunarodne zaštite, često bira da na teritoriji zemalja koje se nalaze na ruti do željene destinacije, boravi neregularno. Ali takva osoba i dalje nije i ne može biti ilegalna. Generalna skupština UN insistira na

39 Migranti i azil, portal Azil Srbija (19.07.2022), dostupno na <https://www.azilsrbija.rs/migranti-i-azil/>

40 Migranti i azil, portal Azil Srbija (19.07.2022), dostupno na <https://www.azilsrbija.rs/migranti-i-azil/>

41 Migranti i azil, portal Azil Srbija (19.07.2022), dostupno na <https://www.azilsrbija.rs/migranti-i-azil/>

42 Konvencija o statusu izbeglica, (10. jul 2022, www.unhcr.org, Dostupno na: <https://www.unhcr.org/rs/wp-content/uploads/sites/40/2021/04/1951RefugeeConventionSer.pdf>

isključivom korišćenju izraza "neregularni migranti/izbeglice" ili "migranti/izbeglice bez dokumenata" za razliku od izraza "ilegalni" baš iz razloga što "nezakonit može biti samo postupak, odnosno čin, dok čovek ne može biti ilegalan, odnosno nezakonit"⁴³.

Preporuke:

- Upoznajte se sa pojmovima regularni migranti/izbeglice i neregularni migranti/izbeglice;
- Ne upotrebljavajte pojam nelegalni migrant/izbeglica;
- Skrenite pažnju sagovornicima koji upotrebljavaju neadekvatne pojmove;
- Ukoliko prenosite saopštenje institucija, organizacija, političkih stranaka u kojima se na neadekvatan način upotrebljavaju ovi pojmovi, skrenite pažnju publici na nepravilnosti;

3.4. Inkluzija/integracija/trajno rešenje

U kontekstu migracija stanovništva veoma često se u medijima kao sinonimi pojavljuju pojmovi "inkluzija" i "integracija". Međutim, ovi pojmovi niti su sinonimi, nisu su uvek upotrebljeni u skladu sa svojim pravim značenjem. Njihova neprecizna upotreba dovodi i do pogrešnog tumačenja i nerazumevanja dva procesa koja su važna i za strance koji trenutno borave ili žele da se nastane u Srbiji, i za društvo koje ih prima.

Inkluzija predstavlja proces prepoznavanja i odgovaranja na različite potrebe ljudi kroz povećanje učešća u učenju, školovanju, na tržištu rada, u kulturnom životu i životu zajednice itd. Dakle, u socijalnom smislu, inkluzija izbeglica i tražilaca azila predstavlja njihovo "uključivanje u određenu zajednicu koja je manje ili više zatvorena ili otvorena celina".⁴⁴ Proces inkluzije započinje gotovo odmah po dolasku izbeglica u drugu zemlju i nastavlja se do kraja trajanja njihovog boravka ili u toku trajanja procesa azila. Pod inkluzijom se podrazumeva pružanje podrške u učenju jezika, nastavak školovanja ili sticanje dodatnog obrazovanja i veština, zatim podrška u pristupanju tržištu rada itd.

Krajnji cilj pružanja pomoći izbeglicama jeste iznalaženje **trajnog rešenja** da žive samostalno, da se ekonomski osamostale i izgrade novi život.⁴⁵ U zavisnosti od toga da li mogu i žele da se vrate u zemlju porekla, moguća trajna rešenja jesu dobrovoljna repatrijacija integracija i preseljenje.

Dobrovoljna repatrijacija podrazumeva proces u koji ulaze izbeglice koje su odlučile da se vrate kući, te "u saradnji sa njihovom zemljom porekla i međunarodnom zajednicom, UNHCR nastoji da im olakša da donesu tu odluku organizovanjem "idi vidi" poseta, osiguranjem obrazovanja i pravne pomoći"⁴⁶.

43 Ktistakis J., "Zaštita migranata prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i Evropskoj socijalnoj povelji", Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, Beograd, 2016, dostupno na <https://rm.coe.int/16806f1618>

44 Suzić N., "Uvod u inkluziju", XBS, Banja Luka, 2008, dostupno na: <https://uciteljicasladja2.files.wordpress.com/2015/09/uvod-u-inkluziju.pdf>

45 Trajna rešenja, portal UNHCR (02.08.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/rs/trajna-resenja>

46 Trajna rešenja, portal UNHCR (02.08.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/rs/trajna-resenja>

Preseljenje je trajno rešenje koje se nudi izbeglicama koji ne mogu da se vrate u zemlju porekla, ali ne mogu ni da se integrišu u zemlju u kojoj im je odobren status azila. Preseljenje podrazumeva "transfer stranca kom je priznat status izbeglice iz zemlje u kojoj je doneta pozitivna odluka u treću zemlju koja je spremna da ga prihvati"⁴⁷. Izbeglice koje su prepoznate kao kandidati za preseljenje nalaze se u položaju naročite ranjivosti, na primer postoji realan rizik od fizičkog napada ili seksualnog nasilja ili postoji rizik od povrede načela zabrane vraćanja u zemlju porekla.⁴⁸

Rešenje za izbeglice kojima je odobren azil u našoj zemlji i koje nisu u mogućnosti da se vrate u zemlju porekla jeste **integracija** u novu zajednicu. Integracija podrazumeva proces kroz koji grupe i pojedinci koji žele da se nastane u nekoj zemlji prolaze kako bi postali "sastavni deo društva i njegovi punopravni učesnici, dok su istovremeno sposobni da zadrže sopstveni kulturni identitet".⁴⁹ Proces integracije je složen i dvosmeran - postavlja zahteve i pred pojedince koji su došli u novo društvo, ali i pred primajuće društvo.⁵⁰ Uprkos izazovima, integracija omogućava ljudima kojima je odobren azil da daju svoj socijalni i ekonomski doprinos društvu u kojem žive.⁵¹

Pravno gledano, svaka osoba kojoj je odobreno pravo na azil u Srbiji ima pravo na boravak, smeštaj, slobodu kretanja, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, pristup tržištu rada, pravnu pomoć, socijalnu pomoć, svojinu, slobodu veroispovesti, spajanje porodice, isprave (u skladu sa Zakonom o azilu i privremenoj zaštiti) i pomoć pri integraciji.⁵² Dužnost države je da, u okviru svojih mogućnosti, obezbedi uslove za lakše uključivanje ovih ljudi u društveni, socijalni, kulturni i ekonomski život. Za uspešnu integraciju, podrška bi trebalo da bude u najvećoj meri fokusirana na ekonomsko uključivanje, uključivanje u sistem redovnog obrazovanja, društveno i socijalno uključivanje.⁵³

Nije lako odgovoriti na pitanje kada integracija počinje. Ako integraciju posmatramo sa pravne tačke gledišta, ona počinje onog trenutka kada se izbeglici odobri zaštita, tj. azil. Integracija će biti toliko uspešna, koliko je postupak integracije u određenim zemljama efikasan i srazmeran potrebama određene osobe ili grupe kako bi prestala da bude zavisna od države, institucija i organizacija koje im pružaju podršku. Dakle, integracija podrazumeva dublje stvaranje veza sa društvom u kojem se stranac nalazi, a prethodi mu rešavanje pravnog statusa, tj. dobijanje azila.

Važno je znati da se inkluzija ne pretače u integraciju, niti integracija predstavlja logični sled inkluzije. Ljudi koji su odbijeni u postupku azila nikada neće ući u postupak integracije u tom društvu, ali oni mogu da nastave sa procesom inkluzije po nekom drugom osnovu i nekom drugom vidu boravka na teritoriji druge zemlje.

47 Trajna rešenja u vezi sa izbegličko-migrantskim pitanjem (04.09,2022), dostupno na: <https://preugovor.org/Tekstovi/1413/Trajna-resenja-u-vezi-sa-izbeglickomigrantskim.shtml>

48 Trajna rešenja u vezi sa izbegličko-migrantskim pitanjem (04.09,2022), dostupno na: <https://preugovor.org/Tekstovi/1413/Trajna-resenja-u-vezi-sa-izbeglickomigrantskim.shtml>

49 Izazovi u integraciji migranata, tražilaca azila i izbeglica u Srbiji, portal Azil Srbija (20.08.2022), dostupno na <https://www.azilsrbija.rs/wp-content/uploads/2021/01/Brief-2018-Integracija.pdf>

50 Trajna rešenja, sajt UNHCR (02.08.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/rs/trajna-resenja>

51 Trajna rešenja, sajt UNHCR (02.08.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/rs/trajna-resenja>

52 Pomoć pri integraciji, sajt KIRS (20.07.2022), dostupno na <https://kirs.gov.rs/lat/azil/pomoc-pri-integraciji-azil>

53 Trajna rešenja, sajt UNHCR (02.08.2022), dostupno na <https://www.unhcr.org/rs/trajna-resenja>

Preporuke:

- Upoznajte se sa značenjem pojmova inkluzija i integracija;
- Upoznajte se sa mogućim trajnim rešenjima za rešavanje statusa izbeglica;
- Prilikom izveštavanja precizno upotrebljavajte ove pojmove;
- Pokušajte da kroz svoje tekstove/priloge publici približite suštinu inkluzije i integracije, kao i njihov značaj za izbeglice, ali i za društvo u celini.

3.5. Akulturacija/Asimilacija

Svaka migracija stanovništva podrazumeva niz socijalnih i drugih promena koje su uslovljene preseljenjem iz jednog socio-kulturnog konteksta u drugi. Najčešće je kultura u koju se dolazi dominantna i ima veću društvenu moć. I proces asimilacije i proces akulturacije su dugotrajni, s tim što je asimilacija ireverzibilna, za razliku od akulturacije.

Akulturacija predstavlja proces kada članovi jedne zajednice prihvataju ponašanja i uverenja druge zajednice sa kojom dolaze u dodir. Na taj način dolazi do stapanja dveju, ali i više kultura, sa prevashodnim ciljem da se spreče potencijalno konfliktni sudari različitih kultura. Iako je najčešći slučaj da podređena zajednica prihvata kulturne obrasce i ponašanja dominantne, ovaj proces može biti i recipročan, pa dominantna kultura može prihvatati i kulturne obrasce podređene zajednice. Dakle, kod akulturacije ne dolazi do potpunog gubitka vlastite kulture i nije obavezno i neminovno potpuno usvajanje kulture domaćina.

Za razliku od akulturacije, **asimilacija** predstavlja proces koji je po pravilu jednosmeran i podrazumeva kompletno preuzimanje dominantnih vrednosti, normi i običaja primajućeg društva. U procesu asimilacije najveći teret pada na novopridošle članove društva koji u potpunosti usvajaju kulturu domaćina i u potpunosti gube svoju kulturu. Asimilacija može dovesti do neprepoznavanja izbeglica i tražilaca azila kao ranjive grupe, povećane diskriminacije, neuvažavanja etničkih specifičnosti u svim segmentima društva, segregacije i neprepoznavanja različitosti kao vrednosti u društvu.

I prisilna akulturacija, a pogotovo asimilacija, su veoma štetne za svako društvo, a koliko su opasne govore i istorijski primeri poput fenomena poznatog kao "danak u krvi", tj. specifičnog načina stvaranja osmanlijskih vojnih jedinica sastavljenih od dečaka koji dolaze iz drugačijeg društvenog i kulturnog konteksta, a koji su u toku boravka u Maloj Aziji prolazili kroz procese prisilne akulturacije i asimilacije.

Novinari treba da budu oprezni prilikom izveštavanja o migracijama stanovništva, bile one prisilne ili ne, kako ne bi podržavali neki od navedenih štetnih koncepata. Jednako je opasno i insistiranje u medijima na akulturaciji ili asimilaciji izbeglica, migranata i tražilaca azila, ali i izveštavanje o navodnim težnjama pripadnika ove ranjive grupe da nateraju domaće stanovništvo da delimično ili potpuno preuzmu njihovu kulturu i veru. Jedan od primera iz novinarske prakse je i vest pod naslovom "Menjaju veru! Migranti postaju hrišćani da ih ne bi proterali!"⁵⁴ u kojoj se u senzacionalističkom maniru govori o izbeglicama sa Bliskog istoka koji se u Nemačkoj odriču islama i prelaze u hrišćanstvo. U tekstu se bez argumenata navodi da izbeglice to čine isključivo radi koristi, kako bi lakše dobili azil. S druge strane, navode se reči sveštenog lica koji tvrdi da se samo 10% novopečenih vernika više ne vraća u crkvu, što sugeriše da je promena vere generalno poželjna praksa, te poziva i ostale da to učine.

54 Menjaju veru! Migranti postaju Hrišćani, portal Informer (09.09.2022), dostupno na <https://informer.rs/planeta/vesti/228900/menjaju-veru-migranti-postaju-hriscani--proterali>

Preporuke:

- Poštujte kulturu i veru izbeglica i tražilaca azila, budite senzibilisani za različitosti;
- Informišite se o kulturnim, verskim i drugim karakteristikama zemalja iz kojih dolaze izbeglice i tražioci azila;
- Tretirajte elemente kultura i običaja koja su u suprotnosti sa poštovanjem ljudskih prava i ravnopravnosti kritički (npr. netrpeljivost i nasilje prema LGBT osobama, uskraćivanje prava ženama, normalizacija nasilja prema deci itd.);
- Imajte razumevanja za ljude koji prolaze kroz proces inkluzije i integracije u novo društvo;
- Obezbedite da se čuje mišljenje izbeglica i migranata, razgovarajte sa njima o izazovima sa kojima se svakodnevno suočavaju u novom društvu;
- Ne podstičite prisilnu akulturaciju i asimilaciju;
- Ne pozivajte izbeglice i tražioce azila da menjaju svoju veru;
- Pokrećite teme koje će doprineti boljoj integraciji i inkluziji izbeglica i tražioca azila u novo društvo;
- Insistirajte na tekstovima/prilozima koji imaju integrativni karakter.

3.6. Stereotipi/predrasude

U medijima se veoma često pojmovi "stereotipi" i "predrasude" navode u paru ili se upotrebljavaju kao sinonimi. Međutim, važno je praviti razliku u značenju ovih pojmova, ne podržavati ih, niti širiti putem medija kako se ne bi normalizovala diskriminacija, mržnja i netrpeljivost prema drugima i drugačijima.

Stereotipi predstavljaju preterano uprošćene, pogrešne i u najvećem broju slučajeva negativne slike o određenoj društvenoj grupi, u našem slučaju o izbeglicama i tražiocima azila. Karakteristika stereotipa je da se određene osobine ili načini ponašanja generalizuju, odnosno pripisuju svim pripadnicima ove društvene grupe.⁵⁵ Stereotipi nastaju tako što se ljudi najpre na osnovu nekog ličnog svojstva kategorišu u različite grupe, a zatim se članovima tih grupa pripisuju iste osobine i karakteristike. Tako su u našem društvu rasprostranjeni stereotipi da su izbeglice i migranti koji dolaze sa Bliskog istoka i iz Afrike npr. lenji ili prljavi. Stereotipno prikazivanje ljudi islamske veroispovesti je takođe učestalo u medijima što za posledicu ima sve veću versku i etničku distanca prema muslimanima. Stereotipi koji su karakteristični za antiislamsko izveštavanje jesu da su muslimani opasnost za evropsko društvo, povezuju se sa terorizmom i prisilnim menjanjem identiteta evropskih naroda. Primer ovakvog izveštavanja vidi se i u tekstu "Naježda islamizacije: Za pola veka Evropu će preplaviti 75 miliona muslimana"⁵⁶. Tekst je zapravo izveštaj sa tribine "Islamizacija Evrope - mit ili stvarnost" gde novinar nekritički usvaja i prenosi stavove da je za povećanje nataliteta bitna religija, da je "Evropa na kolenima pred migrantima", ali da je posledica islamizacije i terorizam. Da bi pojačao lični stav, autor teksta se poziva i na reči Dalaj Lame koji je navodno izrazio bojazan da će Evropa, ukoliko ne reši problem migranata, vrlo brzo postati islamska.

55 Pašić J., Rap T. i Spasojević E., "Mediji u Srbiji – od diskriminacije do ravnopravnosti - priručnik za novinare i novinarke", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2012.

56 Naježda islamizacije: Za pola veka Evropu će preplaviti 75 miliona muslimana, portal Novosti (10.09.2022), dostupno na <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html%3A834208-Naježda-islamizacije-Za-pola-veka-Evropu-ce-preplaviti-75-miliona-muslimana>

Predrasude predstavljaju vrstu stavova o određenim društvenim grupama koji se ne zasnivaju na poznavanju i promišljanju, nego su neosnovani, neutemeljeni i neargumentovani.⁵⁷ Predrasude su svojevrsan društveni mehanizam putem kojih se ispoljava netrpeljivost, pa čak i mržnja prema nekoj društvenoj grupi. Od početka pojačanih mešoviti migracija 2015. godine koje su zahvatile i Srbiju, jedna od grupa koja je često predmet predrasuda su izbeglice i tražioci azila. Okolnosti koje idu na ruku formiranju predrasuda prema ovoj društvenoj grupi je činjenica da većinsko stanovništvo nema dovoljno saznanja o njihovoj kulturi, običajima, veri, ali ni društveno-političkom kontekstu koji je doveo do prisilnih migracija. Tako su danas široko rasprostranjene predrasude da npr. izbeglice i migranti siluju žene ili da su skloni terorizmu. Jedan od neadekvatnih primera iz medijske prakse jeste članak pod nadnaslovom "Epidemija kriminala" i naslovom "Dečaci migranti odvlače mlade devojkice u parkove i siluju ih"⁵⁸. Tekst počinje o konkretnom slučaju grupnog silovanja koji se desio u Nemačkoj, gde novinar iznosi pretpostavku da su počinio ovog krivičnog dela bili migranti. Novinar je zaključak izveo na osnovu pisanja jednog nemačkog lokalnog medija koji navodi da su počinio silovanja bugarski državljani. Tekst se osvrće i na druge slučajeve silovanja u Nemačkoj gde se takođe iznose pretpostavke da su ih počinili stranci. Već u naslovu vidimo nameru novinara da zloupotrebljava reč "migranti", kako bi se čitaoci doveli u zabludu da je reč isključivo o ljudima koji poslednjih godina u Evropu dolaze sa Bliskog istoka i iz Afrike. Takođe, tekst jasno reflektuje stavove novinara/urednika, njegove predrasude prema migrantima i sklonost ka generalizaciji.

Gotovo niko nije lišen predrasuda jer se u komunikaciju često unosi naša predstava o sebi ili svom identitetu. Kriterijumi na osnovu kojih se najčešće stvaraju predrasude jesu klasa, rod i etnicitet. Predrasude je veoma teško iskoreniti jer ljudi u takve stavove snažno veruju i teško ih se odriču. Iako najčešće potiču iz neznanja, vaspitanja, straha, konformizma i želje da se određene društvene grupe zadrže u inferiornom položaju⁵⁹, predrasude mogu da se šire i namerno i nenamerno. Mediji su jedan od kanala komunikacije putem kojih predrasude mogu lako i jednostavno stići do velikog broja ljudi. Stoga novinari treba da budu posebno obazrivi prilikom izveštavanja, preispituju svoje stavove i budu kritični prema sebi. Ujedno, ovo su i mehanizmi pomoću kojih se novinari najpre bore protiv sopstvenih predrasuda, a zatim i protiv široko rasprostranjenih predrasuda u društvu.

Preporuke:

- Naučite da prepoznate predrasude i stereotipe;
- Budite pravilno informisani, širite svoja znanja o drugim kulturama, religijama, običajima;
- Preispitujte stavove koje imate prema izbeglicama i migrantima, budite kritični prema sebi;
- Uzdržite se od iznošenja ličnih stavova prilikom izveštavanja o izbeglicama i tražiocima azila;
- Poštujte dostojanstvo svakog čoveka;
- Ne iznosite podatke koje niste proverili;
- Ne pripisujte ljudima osobine samo zato što pripadaju određenoj društvenoj grupi;
- Budite svesni moći medija i koristite tu moć kako bi se suzbijale predrasude i stereotipi;
- Ne dozvolite kolegama novinarima, urednicima, vlasnicima medija i drugim akterima i interesnim grupama da utiču na vaš profesionalizam.

57 Pašić J., Rap T. i Spasojević E., "Mediji u Srbiji – od diskriminacije do ravnopravnosti - priručnik za novinare i novinarkice", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2012.

58 Dečaci migranti odvlače mlade devojkice u parkove i siluju ih. U Nemačkoj se već dogodilo 5 slučajeva, portal Espresso (10.09.2022), dostupno na <https://www.espreso.co.rs/svet/planeta/413345/decaci-migranti-odvlace-mlade-devojkice-u-parkove-i-siluju-ih-u-nemackoj-se-vec-dogodilo-5-slucajeva-vlada-panika>

59 Pašić J., Rap T. i Spasojević E., "Mediji u Srbiji – od diskriminacije do ravnopravnosti - priručnik za novinare i novinarkice", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2012.

4. ZLOUPOTREBA JEZIKA

Izbor reči, kao i fotografije, video zapisa ili ilustracije, utiče ne samo na značenje, nego i na kontekst u kojem se predstavljaju ljudi u pokretu, a još više na stavove koje građani formiraju o jednoj od najranjivijih društvenih grupa. Dugoročna zloupotreba jezika u izveštavanju o migracijama, dovodi do paradoksa – da se reči poput "izbeglica", "migrant" ili "tražilac azila" pretvaraju u etiketu koja stigmatizuje pripadnike ove društvene grupe.⁶⁰ Neetičkim izveštavanjem se izbeglicama, tražiocima azila i drugim ranjivim grupama ljudi u pokretu ne oduzima samo ljudsko dostojanstvo, nego i šansa da iznova započnu život u društvu u kojem su dobrodošli. Odgovornost novinara je da svojim izveštavanjem ne doprinose normalizaciji nedopustivog i uvredljivog jezika, nego da narativ o izbeglicama i tražiocima azila vrata u tokove koje su u skladu sa profesionalnom etikom.

U priručniku ćemo se osvrnuti na neke od najčešćih pogrešnih i neprikladnih načina izveštavanja o izbeglicama i tražiocima azila i drugim ranjivim grupama ljudi u pokretu. Neke od reči koje su neadekvatne prilikom izveštavanja o migracijama novinari koriste bez loše namere, ne razmišljajući o posledicama koje one ostavljaju na publiku, ali i atmosferu u društvu u celosti.

4.1. Bujica, poplava, invazija, najezda...

Sudbine izbeglica i tražilaca azila su često dramatične. Međutim, ma koliko želeli da naglasimo dramatičnost situacije o kojoj izveštavamo, preterana upotreba hiperbola nije prikladna u medijskom izveštavanju. Na žalost, mediji se često utrkuju ko će upotrebiti snažniju hiperbolu koja za cilj ima isticanje ionako ozbiljnog problema sa kojim se suočavaju ljudi koji su primorani da napuštaju svoje domove. Posebno je prisutna praksa upotrebe hiperbola prilikom izveštavanja o događajima u kojima učestvuje veliki broj ljudi, pa gotovo svakodnevno u medijima možemo videti naslove poput "Poplava migranata preko Srbije", "Reka migranata u Đevđeliji čeka da se ukrca na voz ka Srbiji", "Invazija migranata na Lamanš" i sl. Čak i mediji koji posebnu pažnju posvećuju poštovanju etičkih standarda prilikom izveštavanja teško odolevaju ovim hiperbolama.

Stilske figure generalno treba veoma oprezno upotrebljavati jer za posledicu mogu imati kontraefekat te dodatno stigmatizovati izbeglice i tražioce azila, širiti diskriminaciju, ksenofobiju i paniku. Na kraju, preterana upotreba stilskih figura može doprineti formiranju lažnih predstava o ljudima i događajima i obmanjivati javnost. Ukoliko novinar u trenutku izveštavanja nema informaciju o tačnom ili procenjenom broju ljudi, prikladnije je reći "veliki/povećan broj izbeglica", "veliki broj ljudi", "pojačan priliv" i sl. Čak je i često upotrebljavana reč "talas" ("izbeglički talas") koja spada u lingvistički kliše, prikladnija od upotrebe reči "bujica", "stampedo", "reka", "invazija" i sl.

60 Nemojte ih zvati migrantima, sajt OSCE (14.07. 2022), dostupno na <https://www.osce.org/bs/ocea/514738>

Primeri upotreba neprikladnih hiperbola u medijima

Izvor: <https://informer.rs/planeta/balkan/455342/tempirana-bomba-migranti-nadiru-bosnu-samo-unsko-sanski-kanton-pocetka-godine-stiglo-000-ljudi-kljajic-situacija-dana-dan-pogorsava> i <https://informer.rs/planeta/vesti/235900/migranti-kao-bujica-probili-kordon-prema-hrvatskoj-slovinci-mogu-zaustave>

4.2. Gomila, rulja, horda, čopor...

U medijima se neretko nailazi na nedopustiva poređenja izbeglica, migranata i tražilaca azila sa "ruljom", "hordom", "čoporom", "gomilom", "uljezima", "divljacima"... Nije potrebno objašnjavati zašto je nedopustivo ljude nazivati pogrđnim imenima i rečima koje se koriste za označavanje životinja. Na ovaj način se ne unižava samo ljudsko dostojanstvo, nego se indirektno utiče i na formiranje diskriminatornih i ksenofobičnih stavova prema drugima i drugačijima. Nazivanje izbeglica i tražilaca azila pogrđnim imenima generiše agresiju, mržnju i nasilje u društvu koje se sa jedne ranjive društvene grupe lako može preneti i na ostale. Upotreba pogrđnih reči i izraza dovodi do normalizacije verbalnog nasilja koje se u svakom trenutku može transformisati u fizičko. Odgovornost novinara je da etičkim izveštavanjem takav rasplet događaja spreči.

Primeri upotrebe uvredljivih izraza u izveštavanju o izbeglicama, migrantima i tražiocima azila

Izvor: https://www.okradio.rs/vesti/lokalne/gomila-ilegalnih-migranata-u-tovaru-pomorandzi_72421.html i <https://www.alo.rs/vesti/drustvo/migranti-migrantski-kamp-lajkovac/367870/vest>

4.3. Šokantno, pakleno i masno

Potrebno je biti oprezan i sa upotrebom prideva, pogotovo u izveštavanju o osetljivim temama kao što su incidenti ili tragični događaji u kojima su učestvovali izbeglice, tražioci azila i druge ranjive grupe ljudi u pokretu. Preterana upotreba prideva, interpunkcija i velikih slova karakteristika je tabloidnog i senzacionalističkog novinarstva. Odgovorno novinarstvo podrazumeva distanciranje od vlastitih osećanja, predrasuda i stavova, pa čak i u novinskim žanrovima koji autoru daju veću slobodu. Preporučuje se upotreba neutralnog jezika i izbegavanje karakterizacije događaja o kojem se izveštava na osnovu ličnih stavova i tumačenja ili tumačenja aktera događaja ili svedoka.

Međutim, postoje situacije u kojima je upotreba prideva i ispravna i poželjna. Na primer, ukoliko je novinar svedok brutalnosti policijskih službenika na granicama, potpuno je opravdana upotreba prideva u reporterskom izrazu. Pridevi su opravdani i npr. prilikom opisa nehygieničkih uslova u kojima žive izbeglice i tražioci azila itd.

Primeri senzacionalističke upotrebe prideva i drugih neprikladnih izraza o izveštavanju o događajima u kojima su akteri izbeglice, migranti i tražioci azila

Izvor: <https://www.blic.rs/vesti/hronika/paklene-niske-ulice-dok-se-u-gepeku-10-migranata-borilo-za-zivot-krijumcar-je-kolima/9e5k4my> i <https://24sedam.rs/drustvo/vesti/146670/nakon-pucnjave-migranata-u-subotici-mestani-napravili-patrole-taksisti-dovoze-migrante-za-masne-pare-a-o-sumi-kruze-sokantne-price/vest>

4.4 Jadnici, bednici, beznadežni

Empatija nije sinonim za patetiku. Neretko se u medijima, čak i iz najbolje namere, prelazi granica solidarnosti i empatije i ulazi u patetiku. Novinarski profesionalizam se ogleda u sposobnosti novinara da savlada snažne, lične emocije kada se susretne sa situacijama koje su potresne i dramatične. Važno je izvestiti o izuzetno teškoj životnoj situaciji u kojima se izbeglice i tražioci azila susreću na putu ka Evropi, važno je izvestiti o nasilju i drugim rizicima sa kojima se svakodnevno susreću, ali je štetno predstavljati ih kao bespomoćne, beznadežne i nesposobne da se izbore sa nedaćama i započnu nov život. Patetičnim izveštavanjem se šalje poruka da ovi ljudi nemaju kapacitet da se integrišu u novo društvo i da će dug vremenski period biti opterećenje za državu u koju su došli. Zato je neprikladno pripadnike ove društvene grupe nazivati "jadnicima", "bednicima" "beznadežnima", "mučenicima"...

U medijima se neretko koristi i sintagma "iako su izbeglice/migranti" ili konstrukcija "treba pomoći svima, pa i izbeglicama", da bi se poručilo da izbeglicama i tražiocima azila treba obezbediti podršku ili im omogućiti da uživaju osnovna prava uprkos tome što pripadaju ovoj društvenoj grupi. Ova naizgled pozitivna i dobronamerna poruka, relativizuje zakonsku obavezu države da zaštiti i pruži podršku izbeglicama, ali i šalje poruku građanima da je solidarnost stvar dobre volje, umesto jedna od najviših vrednosti čoveka. Dakle, jezikom i sadržajem, ali i stilom u izveštavanju treba da se teži smanjivanju, a ne povećavanju razlika.⁶¹

Primeri upotrebe neprikladnih i patetičnih izraza prilikom izveštavanja o izbeglicama, migrantima i tražiocima azila

Izvor: <https://mondo.rs/Info/Svet/a1211982/Ricard-Gir-obisao-migrante-na-brodu-na-mediteranu.html> i <https://www.frontslobode.ba/vijesti/evropa/51722/pariz-bepomocni-migranti-u-gradu-svetlosti>

4.5. "Migrantska kriza" i druge floskule

Gotovo da ne postoji medij, štampani, elektronski ili online, u Srbiji, regionu i u svetu koji pojačan mešoviti migracioni tok ne označava sintagmom "migrantska kriza". Ovu floskulu su na mala vrata u medije uveli političari i javne ličnosti koje zastupaju politiku netrpeljivosti prema izbeglicama, migrantima i tražiocima azila. Većina medija je bez preispitivanja usvojila i prihvatila ovu populističku floskulu, ne ulazeći u razloge zbog kojih populisti insistiraju na ovoj konstrukciji. Masovna medijska upotreba sintagme "migrantska kriza" i stavljanje izbeglica i tražilaca azila pod krovni pojam "migranti", predstavlja malu pobjedu populista koja nije samo lingvistička. Naime, populisti su nepažnju medija iskoristili da u javni prostor normalizuju pojam koji bitno menja značenje svake objavljene vesti ili priloga gde novinar izveštava o mešovitim migracionim tokovima. O čemu se radi? Migranti su osobe u odnosu na koje država ima mnogo manji stepen obaveza nego prema izbeglicama i tražiocima azila. Populisti veštom i isključivom upotrebom pojma "migranti" i sintagmom "migrantska kriza" pokušavaju da u isti koš stave i ljude koji su u potrebi za međunarodnom zaštitom, tj. izbeglice. Istina je da država prema izbeglicama i tražiocima azila ima veći stepen obaveza koji je definisan i Zakonom o ratifikaciji Konvencije o statusu izbeglica, ali i drugim domaćim zakonima.

61 Kodeks novinara protiv rasizma prema izbeglicama, portal NDNV (01.08.2022), dostupno na <https://ndnv.org/2016/05/13/kodeks-novinara-protiv-rasizma-prema-izbeglicama/>

Dakle, populistici ne koriste floskulu "migrantska kriza" slučajno, da bi ih narod bolje razumeo, nego da bi zamaglili i zanemarili obavezu države prema ljudima kojima bi u slučaju povratka u zemlje porekla bezbednost i život bili ugroženi. Ovaj naizgled lingvistički problem zapravo je duboko ukorenjen u verskoj, nacionalnoj i rasnoj netrpeljivosti, pa čak i mržnji prema ljudima koji dolaze iz drugačijeg kulturnog, društvenog i religijskog konteksta. Mediji koji su naseli na ovaj populistički trik često nisu svesni da učestvuju u normalizaciji narativa koji propagira da sve ljude, bez obzira na njihovu eventualnu potrebu za međunarodnom zaštitom, treba vratiti u zemlje porekla uprkos eventualnim rizicima koji im prete u slučaju povratka. Tako danas u političkom miljeu imamo lepezu političara, analitičara i drugih javnih ličnosti koji apsolutno nikada neće umesto "migrantska kriza" izgovoriti "mešoviti migracioni tok", što bi bila najpreciznija konstrukcija koja označava migracije koje se dešavaju od 2015. godine. Važno je napomenuti da su ljudi koji prolaze kroz Srbiju, sa kraćim ili dužim zadržavanjem, pretežno izbeglice, a ne migranti.

Primeri upotrebe floskule "migrantska kriza" i "izbeglička kriza" kojima gotovo ni jedan medij nije odoleo

Izvor: <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/migrantska-kriza-osamnaest-ljudi-poginulo-pokusavajuci-da-udje-u-spansku-enklavu-na-mediteranskoj-obali/> i <https://www.vreme.com/vesti/izbeglicka-kriza-dobrodosli-u-evropu/>

Međutim, od izbijanja rata u Ukrajini 2022. godine, u medije se vratio pojam "izbeglice". Većina medija, gotovo bez greške, izveštava o izbeglicama koje napuštaju Ukrajinu i spas traže u drugim evropskim zemljama. U isto vreme se ljudi koji beže od ratova, progona, nasilja i masovnih kršenja ljudskih prava sa Bliskog istoka i iz Afrike i dalje nazivaju "migrantima", bez obzira što najveći broj njih ima potrebu za međunarodnom zaštitom što ih čini izbeglicama. Ovo je najbolji primer koji pokazuje (ne)svesnu intervenciju populističkih političkih narativa u naš svakodnevni život, počev od medija.

Mediji sintagmu "migrantska kriza" često, po receptu populista, pravdaju činjenicom da ih publika tako bolje razume. Istina je da ih publika tako pogrešno razume. Ovom floskulom se, bez loše namere, služe čak i pojedini predstavnici organizacija civilnog društva u javnim nastupima, što spada u nedopustivu i štetnu praksu. Isto tako se, pod izgovorom skraćivanja, i u stručnim krugovima pojam "migranti" koristi tako da obuhvata i izbeglice i tražioce azila. "Uštedom" od nekoliko reči se dugoročno plaća velika cena i otvara prostor za političke i medijske manipulacije. Od predstavnika organizacija civilnog društva, institucija, ali i medija se s pravom očekuje da naprave promenu i u javni diskurs vrate preciznu i tačnu terminologiju, te da pored informativne uloge imaju i edukativnu.

5. DISKRIMINATORNO IZVEŠTAVANJE

5.1. Šta je diskriminacije?

Da bismo mogli da prepoznamo diskriminatorno izveštavanje, ali i da preveniramo diskriminaciju u medijima, važno je da se upoznamo sa značenjem i suštinom ovog pojma. Veoma često se diskriminacija koristi kao sinonim za različite nepravde, nepristojnost, uvrede, mobing. Međutim, nije svaka nepravda diskriminacija.

Diskriminacija predstavlja neopravdano i nedozvoljeno razlikovanje, tj, "nejednako postupanje prema jednakima, ali i jednako postupanje prema nejednakima".⁶² Iako je uvreženo mišljenje da diskriminacija obuhvata kršenje različitih prava pojedinaca i grupa koje povezuje neko lično svojstvo, istina je da ona predstavlja kršenje isključivo jednog prava, a to je pravo na ravnopravnost.⁶³

"Izrazi "diskriminacija" i "diskriminatorno postupanje" označavaju svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, polnim karakteristikama, nivoom prihoda, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima."

Zakon o zabrani diskriminacije⁶⁴

Da bi se neko postupanje moglo okarakterisati kao diskriminatorno, mora se utvrditi da li se ono zasniva na nekom ličnom svojstvu koje se može pripisati pojedincu ili grupi za koju se pretpostavlja da je diskriminisana. Kada govorimo o izbeglicama i tražiocima azila, ta lična svojstva su uglavnom rasa, boja kože, državljanstvo, nacionalna pripadnost i etničko poreklo, verska ili politička ubeđenja i jezik. Naravno, moguće je da pripadnici ove ranjive društvene grupe budu diskriminisani i na osnovu nekog drugog ličnog svojstva, kao što su seksualna orijentacija, pol, rod...

Ono što je važno znati o diskriminaciji je da za takvo postupanje nije potrebna namera. Istina je da se akt diskriminacija najčešće dešava iz loše namere, ali postoje situacije kada neko diskriminatorno postupa prema drugom licu ili grupi lica, a da toga nije ni svestan, iz neznanja.⁶⁵

62 Pašić J., Rap T. i Spasojević E., "Mediji u Srbiji – od diskriminacije do ravnopravnosti - priručnik za novinare i novinarku", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2012.

63 Pašić J., Rap T. i Spasojević E., "Mediji u Srbiji – od diskriminacije do ravnopravnosti - priručnik za novinare i novinarku", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2012.

64 Zakon o zabrani diskriminacije, portal Paragraf (05.08.2022), dostupno na https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html

65 Šta je diskriminacija, sajt Poverenika za zaštitu ravnopravnosti (01.08.2022), dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/>

Diskriminaciju može izvršiti svako i bilo gde, ali se isto tako može i desiti svima. Dakle, svaki pojedinac, državni organ, organ lokalne samouprave, pravna lica, organizacije, ali i mediji mogu biti počinitelji diskriminacije⁶⁶, dok žrtva diskriminacije, takođe, može biti svaki pojedinac, grupa ljudi ili pravno lice⁶⁷.

Zabranjeno je izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola i na drugi način.

Zakon o zabrani diskriminacije⁶⁸

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije, u teške oblike diskriminacije, između ostalih, spadaju i izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, invaliditeta i starosnog doba, ali i propagiranje diskriminacije putem javnih glasila.⁶⁹ Kod navedenih oblika diskriminacije ključnu ulogu u generisanju, širenju i podstrekivanju diskriminacije igraju upravo mediji.

5.2 Diskriminatorno izveštavanje o izbeglicama

Kodeks novinara Srbije ističe da se novinar mora suprotstavljati svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja.⁷⁰ U Smernicama ovog dokumenta navodi se da je novinarska profesija nespojiva sa širenjem bilo koje vrste stereotipa, između ostalih i etničkih, rasnih i verskih. Ukoliko novinar privatno ima predrasude prema nekoj društvenoj grupi, one ne smeju biti objavljene ili emitovane i to ni u kakvom kontekstu.⁷¹ Kodeks novinara Srbije naglašava i da je nedopustivo kolokvijalno, pogrdno i neprecizno nazivanje određene društvene grupe. Kršenjem ovih odredbi Kodeksa novinara Srbije podstiče se diskriminacija prema izbeglicama i tražiocima azila, ali i pojačava strah lokalnog stanovništva koji lako prelazi granicu ksenofobije.

Iako bi uloga novinara trebalo da bude ukazivanje na problem diskriminacije, mediji se neretko nalaze u ulozi diskriminatora tako što generišu, osnažuju i šire predrasude prema izbeglicama u društvu. Iako diskriminatorno izveštavanje po pravilu povezujemo sa lošom namerom, ono je neretko i proizvod neznanja novinara ili urednika.

Novinari su odgovorni da prepoznaju osetljivost teme o kojoj izveštavaju, ali i da su svesni posledica koje njihovo izveštavanje može da ima. Neretko se dešava da se izjave sagovornika (npr. predstavnika organizacija civilnog društva) izvlače iz konteksta u skladu sa ličnim stavovima

66 Pašić J., Rap T. i Spasojević E., "Mediji u Srbiji – od diskriminacije do ravnopravnosti - priručnik za novinare i novinarku", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2012.

67 Pašić J., Rap T. i Spasojević E., "Mediji u Srbiji – od diskriminacije do ravnopravnosti - priručnik za novinare i novinarku", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2012.

68 Zakon o zabrani diskriminacije, portal Paragraf (05.08.2022), dostupno na https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html

69 Zakon o zabrani diskriminacije, portal Paragraf (05.08.2022), dostupno na https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html

70 Kodeks novinara Srbije, uputstva i smernice, četvrto izdanje, Savet za štampu, Beograd, 2015.

71 Kodeks novinara Srbije, uputstva i smernice, četvrto izdanje, Savet za štampu, Beograd, 2015.

novinara ili uređivačkom politikom medija. Ovakva praksa je izuzetno štetna i predstavlja opasan oblik medijske manipulacije.

Takođe, novinari treba da budu odgovorni i kada prenose izjave različitih političkih i drugih aktera, pogotovo kada su svesni da te izjave mogu izuzetno štetno uticati na javnost. Imajući u vidu da su naslovni blokovi, antrfilei i potpisi sadržaj koji najpre privlači pažnju čitalaca, potrebno je u ovim segmentima izbegavati upotrebu citata bez prethodnog navođenja osobe koja se citira. Npr. ukoliko je mađarski premijer Viktor Orban izjavio da na tlo Evrope ne dolaze izbeglice, nego "vojno sposobni muškarci", naslov bi trebalo da jasno označi ko je navedeno izgovorio: "Orban: Nisu izbeglice, već vojno sposobni muškarci".

"Nisu izbeglice, već vojno sposobni muškarci" VIDEO

Član Predsedništva Srpske stranke Zveznici Milica Đurđević Stamenkovski, posetila je manastir Bogovađa, koji se nalazi u neposrednoj blizini migrantskog kampa.

IZVOR: TANJUG | NEDEĽJA, 27.12.2020. | 17:31

Слика или видео | Текст | Поделити

SVET | 22.10.2015 21:05 AAA

Orban: Većina izbeglica su vojno sposobni muškarci

f t in e +

Mađarski premijer Viktor Orban izjavio je danas u Madridu da oko 70 odsto izbeglica koje dolaze u Evropu su "vojno sposobni muškarci".

"Suočavamo se s izbegličkom krizom. To je talas u kojem se nalaze ekonomski migranti, izbeglice i strani borci", rekao je Orban na skupu evropskih konzervativnih stranaka u Madridu.

Izvor: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=12&dd=27&nav_category=11&nav_id=1787104 i <https://beta.rs/en/16344-orban-vecina-izbeglica-su-vojno-sposobni-muskarci>

Takođe, u skladu sa odgovornim novinarstvom, nedopustivo je u naslovnim blokovima postavljati uznemirujuća i neargumentovana pitanja poput "Počinje li islamizacija Srbije?", "Naseljavaju li migranti Srbiju?" i slično. Ovakva pitanja ne samo da šire nemir, paniku i strah, nego i obmanjuju javnost sugerišući neistinite odgovore. U sličnom maniru, u naslovnim blokovima pojavljuju se i uznemiravajuće tvrdnje poput "Dečaci migranti odvlače mlade devojkice u parkove i siluju ih" koje generalizuju jednu društvenu grupu i označavaju je kao sklonu kriminalu, silovanjima, pljačkanjima i terorizmu.

EPIDEMIJA KRIMINALA

DEČACI MIGRANTI ODVLAČE MLADE DEVOJKE U PARKOVE I SILUJU IH! U Nemačkoj se već dogodilo 5 slučajeva, vlada PANIKA

U gotovo svim slučajevima počinitelji su tinejdžeri ili adolescenti migranti

Objavljeno: 15.07.2019. 09:33h

f t in e +

Slučaj grupnog silovanja koje su počinili dečaci u dobi od 12 do 14 godina i ovih je dana potresao Nemačku, daleko je od jedinog.

U gotovo svim slučajevima počinitelji su tinejdžeri ili adolescenti migranti.

Kroz Srbiju prolaze teroristi „spavači“

Desetine hiljada migranata prošlo je kroz našu zemlju, a među njima je bio i izvršilac terorističkog napada u Nici. – Posebno upozorenje za sandžačku regiju, KIM i BiH

(Фото Д. Жарковин)

Izvor: <https://www.espresso.co.rs/svet/planeta/413345/decaci-migranti-odvlace-mlade-devojke-u-parkove-i-siluju-ih-u-nemackoj-se-vec-dogodilo-5-slucajeva-vlada-panika> i <https://www.politika.rs/sr/clanak/417752/Kroz-Srbiju-prolaze-teroristi-spavaci>

U Kodeksu novinara Srbije se jasno navodi da se, prilikom izveštavanja o krivičnim delima, nacionalna, rasna, verska, ideološka i politička pripadnost osumnjičenih lica ili žrtava pominju samo u slučaju kada su ova lična svojstva u neposrednoj vezi s vrstom i prirodom počinjenog krivičnog dela.⁷² Kršenje ovog etičkog standarda u medijima u direktnoj je vezi sa širenjem diskriminatornih stavova prema ovoj društvenoj grupi. Veoma često se već u naslovnim blokovima ističe kako je "migrant", tj. izbeglica počinilac nekog krivičnog dela, i to bez dokaza i opravdanja. Etika novinarstva nalaže da se etnička pripadnost ili bilo koje drugo lično svojstvo navode samo u slučajevima kada je taj podatak neophodan za razumevanje konteksta događaja. U suprotnom, mediji podržavaju predrasude koji su u korenu svake diskriminacije i šire ksenofobiju. Dakle, naslov poput "Migrant opljačkao trafiku" problematičan je po više osnova. Prvo, etiketira pretpostavljenog počinioca krivičnog dela na osnovu etničke pripadnosti, rase i vere, društvenog statusa ili bilo kojeg ličnog svojstva bez dokaza. Drugo, iznosi poreklo i status pretpostavljenog aktera ("migrant") u situaciji (krivično delo pljačke) koja nema opravdanje ili nije u interesu javnosti. Treće, naslovi u kojima se izbeglica/migrant na osnovu nekog svog ličnog svojstva targetira kao kriminalac, doprinosi i jača predrasude o izbegličkoj populaciji u celosti i dodatno pogoršava njihov položaj u društvu.

Izvor: <https://mondo.me/Info/EX-YU/a806765/U-Beogradu-migranti-opljackali-i-sutirali-Srbina.html> i <https://studiob.rs/migranti-upali-u-crkvu-i-opljackali-vernike/>

Prilikom objavljivanja saopštenja institucija i ostalih državnih organa, organizacija civilnog društva i dr, kao i stavova političkih i drugih aktera, novinari su dužni da jasno naznače izvor. Međutim, mediji su odgovorni kada prenose saopštenja koje imaju uvredljiv karakter. Takođe, usled velikog broja saopštenja pojedinih institucija, a koja doprinose širenju ksenofobije i diskriminacije, mediji bi trebalo da istraže temu na profesionalan način. Ukoliko npr. svake nedelje Ministarstvo policije izdaje saopštenja o "hapšenjima" izbeglica koji borave van sistema socijalne zaštite, puko objavljivanje ovakvih saopštenja dovešće do sve veće netrpeljivosti lokalnog stanovništva prema ovoj društvenoj grupi. Međutim, kada bi se tema zašto izbeglice borave van sistema socijalne zaštite obrađivala na profesionalan način, publika bi imala priliku da sazna širi kontekst problema, bez straha i panike.

Novinari se sigurno često pitaju da li treba da prenose izjave pojedinaca koje sadrže diskriminatorne stavove. Odgovor je da, ali je pitanje kako. Ukoliko novinar prepozna diskriminatorne stavove sagovornika,

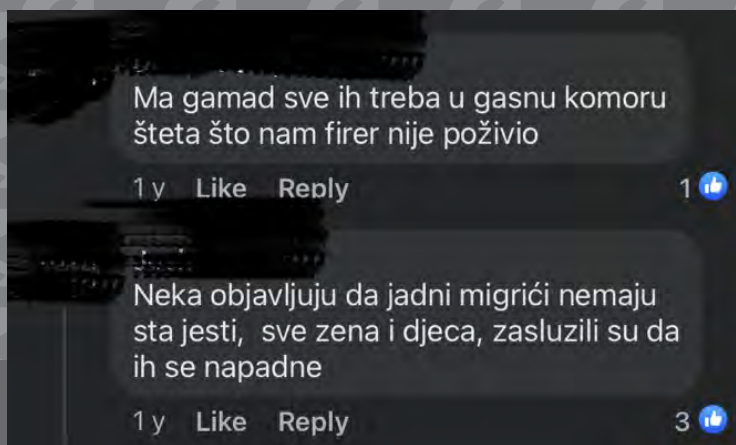
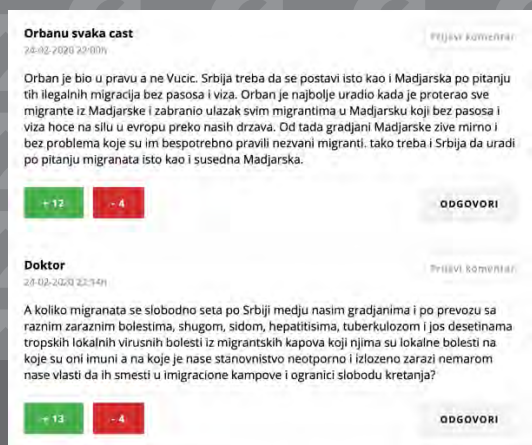
Na kraju, da bi se smanjila diskriminacija prema izbeglicama i suzbijala ksenofobija, mediji bi izbeglice trebalo da tretiraju kao učesnike teme o kojoj izveštavaju, a na samo kao predmet rasprave. Uključivanje izbeglica u debatu koja ih se tiče predstavlja još jedan od odgovornih pristupa u borbi protiv diskriminacije u društvu.

5.3. Govor mržnje usmeren ka izbeglicama

Iako govor mržnje nema opšteprihvaćenu definiciju, niti kriterijume, možemo ga označiti kao zabranjeni oblik govora koji ne doprinosi debati u demokratskom društvu, te diskriminiše pojedince i ranjive grupe ljudi i podstiče mržnju, neprijateljstvo i agresiju.⁷³ Pod govorom mržnje podrazumevamo poruke mržnje, od uvreda, pogrđnih reči, komentara koji sadrže negativne i stereotipne primedbe, do opasnih govora koji podstiču na nasilje prema konkretnim osobama i grupama.⁷⁴

Govoru mržnje daleko više su izložene manjinske, ranjive grupe ljudi poput žena, LGBT osoba, pripadnika manjinskih zajednica, izbeglica i migranata i dr. Poslednjih godina, u zemljama širom Evrope primećuje se pojačan negativni sentiment prema izbeglicama sa Bliskog istoka i iz Afrike što se reflektuje na način izveštavanja značajnog broja medija na čije uređivačke politike imaju uticaja različiti akteri u društvu koji zagovaraju politike usmerene protiv izbeglica i migranata. Ovakvu praksu sledi i Srbija. Moć medija se sve češće zloupotrebljava i iako se eksplicitno ne upotrebljava govor mržnje, objavljuju se tekstovi u kojima se iznose vrednosni stavovi novinara, urednika ili vlasnika medija, te podstiče ksenofobija i nasilje nad izbeglicama i drugim osetljivim grupama.

Dakle, govor mržnje se u novinskim tekstovima i u televizijskim/radijskim priložima pojavljuje tek sporadično. Međutim, zabrinjava prisustvo govora mržnje u komentarima čitalaca ispod tekstova i video sadržaja na portalima, kao i na društvenim mrežama. Problematične poruke koje građani šalju kroz komentare sadrže uvrede i diskriminatorne stavove, ali i pozive na fizičko nasilje ili davanje podrške ekstremno nacionalističkim grupama da nasilje sprovode u njihovo ime. Pojedini komentari šire i različite teorije zavere.

Primeri komentara na tekstove u portalima i na društvenim mrežama

73 Krstić I., "Izveštaj o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2020.

74 Krstić I., "Izveštaj o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji", Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2020.

Upravo zbog učestalosti govora mržnje u komentarima čitalaca, online mediji treba da preduzmu konkretne mere kako bi govor mržnje organizovali i suzbijali. To pre svega znači da bi online mediji trebalo da unapređuju sisteme koji moderiraju komentare na njihovim portalima, kao i na nalogima na društvenim mrežama, čak i po cenu manualne intervencije zaposlenih. U ovom poslu medijima bi trebalo da pomognu strukovna udruženja i to pre svega u jačanju kapaciteta medija za moderiranje komentara, prepoznavanja diskriminatornih sadržaja i govora mržnje i proveru informacija.

Povodom sve učestalijeg govora mržnje u komentarima čitalaca na portalima, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je 2018. godine izdao Preporuku mera za ostvarivanje ravnopravnosti za Internet portale koji su upisani u Registar medija koji vodi Agencija za privredne registre. U ovom dokumentu Poverenik preporučuje ovim medijima da "preduzmu sve potrebne mere u cilju sprečavanja objavljivanja sadržaja i komentara korisnika na Internet portalima i profilima na društvenim mrežama, kao i uklanjanja onih komentara koji su već objavljeni čime se takvi sadržaji i komentar čine dostupnim javnosti, koji po svojoj prirodi mogu da podstiču mržnju ili nasilje protiv lica ili grupa lica zbog njihovog ličnog svojstva ili izazivaju strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje"⁷⁵.

Na kraju, najefikasniji način borbe protiv govora mržnje jeste edukacija građana o štetnosti govora mržnje, njegovim posledicama i načinima zaštite.⁷⁶ I tu mediji mogu imati jednu od najvažnijih uloga. Da bi mediji mogli da budu edukatori, neophodno je da novinari i urednici imaju dovoljno znanja da prepoznaju slučajeve govora mržnje u korisnički generisanom sadržaju.⁷⁷

75 Preporuka mera za ostvarivanje ravnopravnosti za Internet portale, web sajt Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (17.10. 2022), dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/preporuka-mera-za-ostvarivanje-ravnopravnosti-za-internet-portale/>

76 Stojković M. i Pokuševski D., Anonimna mržnja: mehanizmi zaštite od govora mržnje na Internetu,, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2018, dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2018/12/Anonimna-mrznja-FINAL-S.pdf>

77 Stojković M. i Pokuševski D., Anonimna mržnja: mehanizmi zaštite od govora mržnje na Internetu, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2018, dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2018/12/Anonimna-mrznja-FINAL-S.pdf>

6. ZAŠTITA IDENTITETA IZBEGLICA

Iako je osnovna uloga medija čuvanje javnog interesa u demokratskom društvu, "pravo novinara na slobodu izražavanja nije apsolutno"⁷⁸. Novinari imaju i niz obaveza i odgovornosti, pogotovo kada izveštavaju o posebno osetljivim društvenim grupama kao što su izbeglice, tražioci azila i druge ranjive grupe ljudi u pokretu. Jedna od tih odgovornosti je i zaštita identiteta ljudi koji su u pretpostavljenoj ili stvarnoj potrebi za međunarodnom zaštitom. Iako je ova tema regulisana brojnim međunarodnim i domaćim zakonima, ali i novinarskim i etičkim kodeksima, novinari u najvećem broju slučajeva ne znaju, niti mogu da znaju da li je osoba sa kojom žele da razgovaraju zaista u potrebi za međunarodnom zaštitom ili ne. S obzirom da otkrivanje identiteta može da napravi dalekosežne štetne posledice za tu osobu, njegovu porodicu i okruženje, u izveštavanju o izbeglicama i tražiocima azila treba poštovati iste profesionalne i etičke standarde - bez paušalne procene novinara o položaju i statusu sagovornika.

Dakle, prilikom izveštavanja o izbeglicama, tražiocima azila i drugim ranjivim kategorijama ljudi u pokretu, posebna pažnja novinara mora biti usmerena ka zaštiti identiteta, bez obzira da li se radi o izveštavanju o nesrećama i krivičnim delima, ili nekoj drugoj osetljivoj temi. Otkrivanje identiteta izbeglica koji dolaze iz ratom ugroženih područja, pogotovo osoba koja kritikuju političku situaciju u zemljama porekla, te beže od mobilizacije, može biti opasno po njihovu bezbednost i život, ali i bezbednost njihovih porodica u zemljama porekla.

„Prilikom izveštavanja o nesrećama i krivičnim delima, nije dozvoljeno objavljivanje imena i fotografija žrtava i počilaca koje ih jasno identifikuju. Takođe, nije dozvoljeno ni objavljivanje bilo kakvih podataka koji bi indirektno mogli da otkriju identitet bilo žrtve, bilo počinioca, pre nego što nadležni organ to zvanično saopšti“.

Kodeks novinara Srbije⁷⁹

Identitet se može otkriti samo uz lični pristanak, ukoliko je osoba punoletna ili uz pristanak roditelja ili staratelja, ukoliko je osoba maloletna. Ovo etičko načelo je od izuzetne važnosti, ako uzmemo u obzir da je medijski sadržaj poslednjih decenija dostupniji nego ikada, pre svega zahvaljujući internetu i društvenim mrežama.

S druge strane, pojačani negativni sentiment prema izbeglicama u našem društvu doprinosi njihovoj ranjivosti. Iznošenjem pretpostavki da su akteri nekog događaja (prekršaja, krivičnog dela i sl.) pripadnici izbegličke populacije, šire se neproverene, često neistinite informacije, unosi se strah i panika među lokalnim stanovništvom, šire predrasude i stereotipi. Ovakva praksa za posledicu ima proizvodnju i širenje nacionalne, verske, i rasne mržnje i netrpeljivosti koja lako može da eskalira u incidente u kojima je ugrožena i bezbednost aktera.

78 "Smernice za zaštitu privatnosti u medijima", Savet Evrope, 2020, dostupno na <https://rm.coe.int/srb-guidelines-on-safeguarding-privacy-in-the-media/1680a012c5>

79 "Kodeks novinara Srbije", portal Saveta za štampu, (12.07.2022), dostupno na https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinar_a_Srbije.pdf

Opasnost ne vreba samo u otkrivanju imena i prezimena aktera i njihovih ličnih podataka, nego i u (ne)namernom otkrivanju identiteta njihovih porodica, ali i društvenih grupa kojima pripadaju. Ovo je posebno opasno za ljude koji dolaze iz izbegličke populacije, pre svega pripadnike rasnih, etničkih i verskih manjina. Zato se novinari veoma često nalaze u iskušenju – kako čitaocima i gledaocima ponuditi što više informacija, a sačuvati identitet žrtve i osumnjičenog.

“Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”⁸⁰

Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, član 8

6.1. Saglasnost za otkrivanje identiteta

Da bi novinari mogli da uzmu izjavu, urade intervju sa izbeglicom ili tražiocem azila ili koriste fotografiju, video zapis na kojem se vidi, neophodan im je njegov/njen lični pristanak. “Pristanak je važan element u određivanju toga da li objavljivanje detalja iz privatnog života narušava pravo na privatnost.”⁸¹

Novinar mora da ima svest o posledicama koje intervjuisana, fotografisana ili snimana osoba može da ima, ukoliko se otkrije njen identitet, posebno prilikom izveštavanja o nesrećama i krivičnim delima.⁸²

Kod izveštavanja o izbeglicama, otkrivanje identiteta otvara dodatne rizike, kao što je ugrožavanje bezbednosti osoba koje su u potencijalnoj potrebi za međunarodnom zaštitom. Stoga je, pre intervjuja i snimanja, neophodno porazgovarati sa ljudima čiji bi identitet u medijima mogao biti otkriven. Novinar, najpre, treba da se predstavi i jasno objasni u koje svrhe uzima izjavu/intervju ili pravi fotografiju, video ili tonski zapis. Zatim je potrebno sagovorniku navesti gde će napravljeni materijal biti objavljen, te jasno staviti do znanja da se njegova izjava, fotografija, video ili tonski zapis mogu objaviti i na društvenim mrežama ili na drugim lokacijama koje su putem interneta dostupne svuda u svetu. Iako zakon ne nalaže, osobu koja je u potencijalnoj potrebi za međunarodnom zaštitom je potrebno, još jednom pitati da li je sigurna u odluku koju je donela, uz predočavanje potencijalnih rizika otkrivanja identiteta. Ovde treba biti posebno pažljiv zbog jezičke barijere, kulturoloških razlika i činjenice da pojedine izbeglice ne dolaze iz tehnološki razvijenih zemalja, te često nisu svesni moći medija i široke dostupnosti on-line izdanja i društvenih mreža. Dakle, novinari bi trebalo da budu svesni posledica otkrivanja nečijeg identiteta i posebnu pažnju posvete širim implikacijama koje objavljivanje ličnih podataka može da povuče za sobom.⁸³

80 Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, portal Paragraf, dostupno na <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-ratifikaciji-evropske-konvencije-ljudska-prava-osnovne-slobode.html>, član 8, u daljem tekstu: Evropska konvencija o ljudskim pravima

81 “Smernice za zaštitu privatnosti u medijima”, Savet Evrope, 2020, dostupno na <https://rm.coe.int/srb-guidelines-on-safeguarding-privacy-in-the-media/1680a012c5>

82 “Kodeks novinara Srbije”, portal Saveta za štampu, (12.07.2022), dostupno na https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinara_Srbije.pdf

83 “Smernice za zaštitu privatnosti u medijima”, Savet Evrope, 2020, dostupno na <https://rm.coe.int/srb-guidelines-on-safeguarding-privacy-in-the-media/1680a012c5>

Punoletne osobe saglasnost za nastup u medijima bez zaštite identiteta mogu dati novinaru usmenim putem ili pisano, stavljanjem potpisa na unapred pripremljen formular o davanju saglasnosti. Formular treba jasno da sadrži ime i prezime i potpis osobe koja daje suglasnost, kao i kratak opis u koje svrhe se materijal pravi (reportaža, televizijski prilog, dokumentarni film itd.), kao i gde će sadržaj biti objavljen ili emitovan. Preporuka je da se saglasnost, kad god okolnosti dozvoljavaju, uzima pisanim putem. Formular treba da je napisan jezikom koji osoba od koje se uzima saglasnost razume (najčešće je to engleski jezik) ili uz pomoć profesionalnog prevodioca ili osobe koja se nađe na licu mesta, a koja dovoljno dobro poznaje jezik koji sagovornik govori.

Osoba sa kojom novinar razgovara ili koju fotografiše ili snima, može da odustane od davanja izjave ili intervjua, bez obzira što je prethodno dala saglasnost. U takvim situacijama novinar treba da odustane od daljeg postavljanja pitanja, fotografisanja i snimanja. Ovakve situacije su prilično česte prilikom izveštavanja o izbeglicama i migrantima, jer govoreći o detaljima iz svog života, postoji mogućnost pokretanja procesa retraumatizacije, napada panike, osećaja nesigurnosti i nelagode, ili je osoba u međuvremenu postala svesna opasnosti koje joj vrebaju ukoliko joj se otkrije identitet ili bude prepoznata na osnovu specifične lične priče. Izbeglice nisu u strahu od otkrivanja identiteta samo zbog ugrožene bezbednosti u zemlji porekla nakon eventualnog povratka, nego i zbog ugrožene bezbednosti u zemlji gde se trenutno nalaze, pre svega zbog straha od krijumčara i trgovaca ljudima.

Postoje situacije u kojima je objavljivanje informacija bez ličnog pristanka opravdano, i to u situacijama kada "postoji preovlađujući javni interes, tj. ako je obelodanjivanje informacije opravdano opštim interesom ili zabrinutošću, za koji se smatra da preteže nad razmatranjima u vezi sa privatnošću lica o kome je reč".⁸⁴

84 "Smernice za zaštitu privatnosti u medijima", Savet Evrope, 2020, dostupno na <https://rm.coe.int/srb-guidelines-on-safeguarding-privacy-in-the-media/1680a012c5>

Primer obrasca saglasnosti

LOGO VAŠEG MEDIJA

SAGLASNOST

Uputstvo za upotrebu

Saglasnost omogućava pojedincu da donese odluku o tome da li će dozvoliti prikupljanje i korišćenje njegovih ličnih podataka (slike/video sadržaja i izjava) ili ne. Kroz proces davanja saglasnosti, sagovornik treba da shvati zašto, gde, kako i ko može da koristi njegove izjave, fotografije i video material. Takođe, sagovornik će biti obavešten da nema obavezu da učestvuje. Razgovor treba da se održi pre samog intervjua/snimanja. Ključne tačke koje se moraju pokriti tokom razgovora navedene su na obrascu za saglasnost. Saglasnost se može postići samo na maternjem jeziku osobe koja se intervjuiše/snima ili na jeziku koji sagovornik u potpunosti razume i govori. Ukoliko novinar ne govori maternji jezik sagovornika ili jezik koji sagovornik u potpunosti razume i govori, neophodno je angažovati prevodioca, a obrazac saglasnosti je potrebno prevesti na maternji jezik sagovornika ili na jezik koji u potpunosti razume i govori.

Sadržaj obrasca saglasnosti može se ili pročitati ili dati sagovorniku da ih pročita, a njihovi odgovori na pitanja i pristanak mogu biti snimljeni. U suprotnom se od sagovornika traži da svojeručno potpiše obrazac saglasnosti. Isti obrazac treba da potpiše i novinar/snimatelj.

Obrasci saglasnosti, kao i njihova digitalna kopija se čuvaju u redakciji medija.

Deca

Kada je sagovornik dete (osoba mlađa od 18 godina), neophodno je tražiti saglasnost odrasle osobe koja je za dete odgovorna (roditelj ili staratelj). Takođe, neophodno je tražiti saglasnost i samog deteta. Poželjno je ne koristiti stvarno ime i prezime maloletne osobe, te je neophodno pre razgovora/snimanja dogovoriti sa detetom i osobom koja je za njega odgovorna alternativno ime, tj. pseudonim.

Odgovornost _____ (ime medija)

_____ (ime medija) ima odgovornost da poštuje ljudska prava svojih sagovornika, uključujući i parvo na zaštitu identiteta. Ako postoji rizik po bezbednost pojedinca ili rizik od stigmatizacije, ne bi trebalo da se otkriva identitet sagovornika, čak i u slučajevima kada je dobijen pristanak. Uvek se dobro informišite i razmislite o rizicima koji prete sagovorniku ukoliko bi se objavila njegova fotografija ili izjava potpisana punim imenom i prezimenom.

Osobi čije podatke prikupljamo moramo ostaviti kontakt telefon ili e-mail adresu novinara ili drugog saradnika iz redakcije, kako bi mogao da se obrati ukoliko želi da povuče ovu saglasnost.

OBRAZAC SAGLASNOSTI

Puno ime i prezime	Alternativno ime
Adresa	
E-mail adresa	Broj telefona

- Želeli bismo da uradimo intervju sa vama i snimimo vas za potrebe pravljenja teksta/priloga koji će biti objavljen u našem mediju.
- Vašu priču mogu čuti i videti ljudi širom sveta, uključujući i ljude iz zemlje iz koje ste izbegli. Da li postoji neko ko ne bi trebalo da vidi i čuje vašu priču?
- Ukoliko želite, možemo sakriti vaš identitet tako što ćemo vam sakriti lice, nećemo koristiti vaš glas, nećemo koristiti vaše parvo ime i prezime ili nećemo otkrivati specifične detalje vaše priče. Da li želite da na neki od ovih načina sakrijemo vaš identitet?
- Imate pravo da izrazite da ne želite da vas intervjujemo/fotografiramo/snimamo. U slučaju da odbijete, vi, vaša porodica ili zajednica neće imati nikakve štetne posledice. S druge strane, ako pristanete na intervju/fotografisanje/snimanje, nećete imati nikakve pogodnosti u smislu poboljšanja vašeg pravnog ili drugog položaja.
- Nakon 5 godina nećemo koristiti vaše izvaje/fotografije/video za kreiranje novih medijskih priča. Međutim, tekstovi/prilozi koji su do tada napravljeni nastaviće da budu dostupni publici. Snimljeni materijal se može čuvati u arhivu redakcije u skladu sa zakonima Republike Srbije.

- Ukoliko želite da vidite koje vaše izjave/fotografije/video ćemo koristiti ili više ne želite da koristimo vaše izjave, fotografije/video, možete nas kontaktirati putem e-mail adrese: _____ . U tom slučaju nećemo dalje koristiti vaše izjave ili fotografije/video.

Potvrđujem da sam razumeo/la sve navedeno i dajem svoju saglasnost.

Molimo vas da potpišete saglasnost da vaša izjava, fotografija ili video materijal budu objavljeni u _____ (ime medija)

Željeni nivo zaštite identiteta:

Potpis Datum

Ukoliko imate manje od 18 godina, neophodna vam je pisana saglasnost roditelja ili staratelja.

Ime roditelja/staratelja:

Potpis Datum

Potpisnici potvrđuju da je saglasnost dobijena.

Ime i prezime novinara/snimatelja:

Ime i prezime Potpis

Datum

6.2. Zaštita identiteta i privatnosti dece izbeglica i tražilaca azila

Deca iz izbegličke populacije spadaju u jednu od najranjivijih društvenih grupa, te je neophodna puna pažnja i novinarska odgovornost prilikom izveštavanja o maloletnim osobama. Deca su, zbog svog uzrasta, izložena brojnim rizicima i osetljivija su na različite oblike zlostavljanja.⁸⁵ U znatno težem položaju nalaze se deca izbeglice bez pratnje roditelja, staratelja ili odgovorne odrasle osobe i ona su u povećanom riziku od eksploatacije, trgovine ljudima, ponižavajućeg postupanja, zlostavljanja, seksualnog uznemiravanja i diskriminacije.⁸⁶ Sve ove rizike novinar treba da ima na umu pre nego što odluči da uzme izjavu, intervjuše ili snimi maloletnu osobu iz izbegličke populacije.

Da je novinar dužan da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, navodi se i u Kodeksu novinara Srbije.⁸⁷ Međutim, jedan od najčešćih kršenja postulata odgovornog izveštavanja o ovoj osetljivoj grupi jeste upravo kršenje odredbi zaštite identiteta deteta.

85 Krstić I., "Zaštita fizičkog i psihičkog integriteta dece bez pratnje i razdvojene dece u Republici Srbiji", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, Beograd, 2020.

86 Vlaškalin T. i Zečević N., "Dobre prakse u pružanju starateljske zaštite deci izbeglicama u Srbiji", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, Beograd, 2020.

87 "Kodeks novinara Srbije", portal Saveta za štampu, (12.07.2022), dostupno na https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinar_a_Srbije.pdf

Novinar pre uzimanja izjave, intervjua, fotografisanja ili snimanja deteta treba da se roditelju ili staratelju, ali i detetu, predstavi i objasni namenu materijala koji želi da napravi.⁸⁸ Sledeći korak je dobijanje saglasnosti roditelja ili zakonskog staratelja. Preporuka je da se saglasnost uzima popunjavanjem unapred pripremljenog formulara, uz potpis roditelja ili staratelja. U skladu sa profesionalnom etikom, novinar treba da predoči roditelju/staratelju i detetu eventualne rizike koje otkrivanje identiteta deteta može da proizvede. Potrebno je jasno naglasiti da objavljivanje teksta u štampi, na portalima ili priloga na televiziji može postati dostupno velikom broju ljudi i van granica Srbije. Takođe, treba naglasiti i mogućnost objavljivanja napravljenog medijskog sadržaja na društvenim mrežama.

Prilikom traženja saglasnosti, ne sme se zanemariti lična odluka deteta, i to bez obzira na dozvolu koju je novinar dobio od roditelja ili staratelja. S jedne strane, dozvola se ne sme uzimati uz prinudu, ucenu ili obmanjivanje, a sa druge strane, roditelj/staratelj i dete treba da razumeju "da učestvuju u priči koja se može objaviti na lokalnom ili globalnom nivou".⁸⁹ Saglasnost postoji u onom trenutku kada su se i dete i roditelj/staratelj saglasili oko saradnje sa novinarom. Treba biti posebno oprezan u situacijama kada postoji jezička, kulturološka ili druga barijera koja može da dovede do međusobnog nerazumevanja. U takvim situacijama najbolje je tražiti pomoć profesionalnog prevodioca ili kulturnog medijatora.

Kada je pristanak dobijen i od roditelja/staratelja i od deteta, novinar treba da obezbedi da se dete prilikom fotografisanja i snimanja oseća sigurno. Broj ljudi u novinarskoj ekipi ne treba da bude velik, kako se dete ne bi osećalo uplašeno ili nesigurno. U toku snimanja treba voditi računa o tome "kako vizuelna ili tonska pozadina priče može uticati na predstavu o detetu, njegovom životu ili priči koju priča"⁹⁰. Treba izbegavati snimanje mesta gde dete trenutno ili stalno boravi, kako bi se predupredili eventualni bezbednosni i drugi rizici po dete i njegovu porodicu.

Umesto pravog imena i prezimena deteta, poželjno je koristiti alternativno ime, tj. pseudonim ili inicijale koji ne predstavljaju početna slova detetovog stvarnog imena i prezimena.

Postoje situacije kada je zaštita identiteta deteta obavezna, i to ukoliko je dete:

- žrtva seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja,
- žrtva fizičkog zlostavljanja,
- boluje od neke teške bolesti,
- optuženo ili osuđeno zbog počinjenog krivičnog dela,
- bivši dete-vojnici ili ukoliko drži oružje.⁹¹

Identitet se mora zaštititi i u drugim situacijama kada postoji rizik ili potencijalni rizik da će dete zbog otkrivanja identiteta pretrpeti štetu – da će biti izloženo nasilju ili diskriminaciji, ili da će postati žrtva odmazde. Ovo se, pre svega, odnosi na decu koja su evidentno u potrebi za međunarodnom zaštitom.

88 Etička uputstva za novinare – principi etičkog izveštavanja o deci, UNICEF,

89 Etička uputstva za novinare – principi etičkog izveštavanja o deci, UNICEF,

90 Etička uputstva za novinare – principi etičkog izveštavanja o deci, UNICEF,

91 Etička uputstva za novinare – principi etičkog izveštavanja o deci, UNICEF,

Postoje situacije kada je otkrivanje identiteta deteta (puno ime i prezime, fotografija, video ili tonski zapis) u medijima dozvoljeno ili u najboljem interesu deteta. To su uglavnom situacije kada dete samo inicira kontakt s novinarom i putem medija želi da se čuje njegovo mišljenje i uvažava pravo na slobodu izražavanja, kada je dete učesnik programa koji ima društvenu podršku, te mu je garantovana bezbednost itd.⁹²

Ukoliko novinar nije siguran da li je objavljivanje identiteta u najboljem interesu deteta ili kada ne može sa sigurnošću da proceni da li je dete u riziku od nasilja, odmazde, diskriminacije, krijumčarenja, trgovine ljudima i drugo, ispravna odluka bila bi potpuna zaštita identiteta deteta prilikom izveštavanja.

Ukoliko se radi o detetu bez pratnje roditelja, staratelja ili odgovorne odrasle osobe ili razdvojenom detetu, saglasnost za uzimanje izjave, fotografisanje i video ili tonsko snimanje je u nadležnosti centra za socijalni rad, s obzirom da je centar za socijalni rad, prema domaćem zakonodavstvu, organ starateljstva. Uloga dodeljenog staratelja deteta dok boravi na teritoriji Srbije je i da se pobrine da se ne naruši privatnost deteta, te da se ne otkrije njegov identitet u medijima bez saglasnosti centra za socijalni rad. Takođe, staratelj deteta može da bude spona između novinara i centra za socijalni rad radi efikasnijeg i bržeg dobijanja odgovora da li dete može da bude izloženo medijima ili ne.

Sa jednakom pažnjom novinari treba da vode računa o otkrivanju identiteta dece i mladih koji se nalaze van sistema socijalne zaštite i koji borave na otvorenom. Oni su često predmet interesovanja medija i do njih novinari lakše dolaze, jednostavnim odlaskom na mesta gde na otvorenom borave izbeglice. Nekada su to parkovi, šume u pograničnim područjima, napušteni objekti u urbanim i seoskim sredinama, železničke i autobuske stanice.

Dodatni izazov za novinare jeste i procena starosti deteta na licu mesta, s obzirom da od pojedine dece novinari neće dobiti istinitu informaciju o njihovom uzrastu. Ukoliko novinar posumnja u istinitost dobijene informacije u vezi sa uzrastom deteta, treba da se rukovodi etičkim standardima koja važe za maloletna lica, te da zaštite njihov identitet.

Na kraju, novinari ne treba da objavljuju priče, fotografije, video ili tonske zapise koji bi mogli na bilo koji način da ugroze dete, članove njegove porodice (pre svega braću i sestre) ili vršnjake, čak i kada je identitet deteta prikriven ili promenjen.⁹³

92 Etička uputstva za novinare – principi etičkog izveštavanja o deci, UNICEF,

93 Etička uputstva za novinare – principi etičkog izveštavanja o deci, UNICEF,

7. UPOTREBA FOTOGRAFIJE, VIDEO I TONSKIH ZAPISA

Fotografije, video i tonski zapisi mogu biti medijsko oruđe, ali i oružje. Kada se radi o objavljivanju fotografija, video ili audio zapisa koji sadrže osetljiv sadržaj, pogotovo informacije koje se tiču ljudi koji su pogođeni tragedijom⁹⁴, situacija nalaže da se prilikom procene da li sadržaj treba objaviti ili ne, novinari rukovode zakonima, etičkim standardima profesije, ali i ličnim moralom. U takve, posebno osetljive sadržaje, spadaju fotografije preminulih i ubijenih ljudi, ljudi koji se suočavaju sa teškim fizičkim i mentalnim zdravstvenim problemima, ljudi koji se suočavaju sa tragičnim gubitkom bližnjih ili drugim gubitkom, dece u uslovima humanitarnih katastrofa, žrtve nasilja, eksploatacije, krijumčarenja... Važno je voditi računa i o širem kontekstu i posledicama koje fotografija ili video zapis o ranjivoj društvenoj grupi koju čine izbeglice, tražioci azila i druge ranjive kategorije ljudi u pokretu može da ima nakon objavljivanja. Moguće posledice su daleko šire od narušavanja dostojanstva ljudi o kojima se izveštava ili članovima njihovih porodica i okoline.

7.1. Vizuelno predstavljanje izbeglica u medijima

Retka su istraživanja i analize koje se bave vizuelnim medijskim okvirima u izveštavanju o izbeglicama u Srbiji. Ipak, jasno je da je depersonalizacija izbeglica najzastupljeniji način njihovog prikazivanja u medijima, tj. na novinskoj fotografiji i na televizijskoj slici.

U prvim godinama pojačanog migracionog toka, od 2015. godine, prevladavale su novinske fotografije i televizijski snimci velikog broja ljudi koji se kreću, uglavnom u kolonama. Ovakve reprezentacije se podudaraju sa narativom o "rekama izbeglica i migranata" koji su u potrazi za novim domovima. Na ovakvim fotografijama i televizijskim slikama ljudi su predstavljeni kolektivno, ne vide im se lica i metaforički odslikavaju ideja toka.⁹⁵

Izvori: <https://www.juznevesti.com/Hronika/Preko-100-migranata-pronadjjenih-u-vozu-u-Vlacinom-Hanu-rasporedjeno-u-centrima-na-jugu.sr.html> i <http://ekonomskivesti.com/evropska-unija/u-srbiju-dnevno-ulazi-vise-od-5-000-migranata/>

Gotovo nezaobilazna komponenta vizuelnog prikaza izbeglica u medijima jeste dramatičnost – bez obzira da li se radi o slikama kretanja, incidenata i nasilja ili preuzimanja humanitarne pomoći i slika iz života u prihvatnim centrima i centrima za azil. Poslednjih godina mediji učestalo objavljuju fotografije na kojima su prikazane izbeglice i migranti u sučeljavanju sa policijom, ili, još češće, slike koje pokazuju nadmoć policije nad ovom ranjivom grupom.

94 "Smernice za zaštitu privatnosti u medijima", Savet Evrope, 2020, dostupno na <https://rm.coe.int/srb-guidelines-on-safeguarding-privacy-in-the-media/1680a012c5>

95 Kleut J. i Drašković B., "Vizuelne reprezentacije izbeglica na balkanskoj ruti u medijima u Srbiji", Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2016/17, dostupno na <https://godisnjak.ff.uns.ac.rs/index.php/gff/article/view/1971/1946>

Mađarski policajci hapsi izbeglice iz Sirije koje su ušle u Mađarsku, ilustrativna fotografija

(Foto AP)

Izvori: <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrv-madarska-tuce-migrante-vraca-ih-u-srbiju/27856086.html> i <https://www.politika.rs/sr/clanak/344659/Region/Tuca-migranata-u-Devdeliji>

U medijima je uobičajeno i stereotipno prikazivanje dece izbeglica i migranata, žena i porodica kao poželjnih budućih stanovnika Evrope. Ovaj način prikazivanja karakterističan je za medije za koje se može reći da poštuju etičke standarde profesije. Ovi mediji izborom slike nastoje da povlađuju širokoj publici koja pokazuje empatiju i solidarnost samo na onaj deo izbegličke populacije koji smatra "bezopasnim" ili prema onima prema kojima nije društveno prihvatljivo iskazivati netrpeljivost i prezir, kao što su žene i deca.

Izvor: <https://krusevacpress.com/deca-migranata-od-ove-godine-u-predskolskom-programu-obrazovanja/> i <https://www.alo.rs/vesti/drustvo/ko-je-migrant-a-ko-izbeglica/5468/vest>

Kao ilustracija za izazove koje su donele pojačane prisilne migracije stanovništva, te načine na koje pojedine zemlje pokušavaju da ih zaustave, često se koriste fotografije i snimci žičanih ograda na granicama. Ponekad se u kadru vide i pogledi ljudi koji žele da pređu granicu. Većina ovakvih fotografija i snimaka vizualizuje distancu i pojačava utisak slabosti i nemoći izbeglica.⁹⁶ Konkretno poruke ovakve reprezentacije izbeglica i migranata su različite, u zavisnosti od toga kojim čitaocima su namenjene: sa jedne ili druge strane žice. Tako u zemljama koje su podigle žičane ograde, ovakve fotografije i video zapisi treba da uliju spokoj i osećaj bezbednosti kod lokalnog stanovništva, dok se u zemljama u kojima su izbeglice i migranti zaustavljeni, šalje zabrinjavajuća poruka o kršenju ljudskih prava, ali i da je "problem" i dalje u našem dvorištu. Slika žičanih ograda se često koristi i kao opšta ilustracija, pogotovo u situacijama kada mediji nemaju adekvatnu sliku za pokrivanje tema prisilnih migracija i sve težeg kretanja izbeglica do zemalja zapadne Evrope.

96 Krstić A., "Vizualno uokviravanje migranata i izbeglica u medijima u Srbiji od 2015. do 2020. godine", Fakultet političkih nauka, Beograd, 2022, dostupno na <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2022/0038-03182201070K.pdf>

Izvor: <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/granicni-zidovi-zice-i-ograde-kako-je-svet-u-poslednjih-70-godina-dobio-vise-od-70-barijera/> i <https://www.slobodnaevropa.org/a/30899313.html>

Veoma su česti i prikazi izbeglica u medijima kako primaju humanitarnu i drugu pomoć, besciljno provode vreme zatvoreni u prihvatnim centrima i centrima za azil i – čekaju. Iako je težnja medija da takvim fotografijama i video materijalom predstave solidarnost primajućeg društva, opasnost vreba u percepciji ljudi iz ove ranjive društvene grupe isključivo kao primalaca pomoći. Statičan prikaz izbeglica i migranata u prihvatnim centrima i centrima za azil ili na mestima okupljanja na otvorenom podražava stereotipe o izbeglicama kao lenjim ljudima koji samo žele da ekonomski iscrpljuju zemlju prijema.

Izvor: <https://autonomija.info/kolektivna-pomoc-za-lokalno-stanovnistvo-i-migrante-u-subotici/> i <https://bujanovacke.co.rs/2015/10/11/kamp-za-izbeglice-pocetkom-nedelje/>

Iako su navedeni topisi vizuelnog prikaza izbeglica konstantno prisutni u medijima, dominantni načini su se menjali tokom vremena. Na početku masovnih dolazaka ljudi 2015. godine najzastupljeniji je bio prikaz izbeglica kao pretnje, da bi se nakon dve godine pojačao vizuelni okvir integracije i humanizacije.⁹⁷ Već od kraja 2018. godine u medije se vraća učestali prikaz ove društvene grupe kao pretnje.⁹⁸ Ovakav način vizuelnog predstavljanja izbeglica prisutan je i danas, čini se još intenzivnije.

Ni jedan od navedenih vizuelnih načina prikaza izbeglica, tražilaca azila i drugih ranjivih kategorija ljudi u pokretu u medijima nije izričito pogrešan. Fotografija ili video snimak može biti pogrešan ili neadekvatan trenutku objavljivanja ili kontekstu u kojem se objavljuje.

Međutim, mediji čije uređivačke politike insistiraju na izbegavanju vizuelnog okvira integracije i humanizacije doprinose kreiranju negativne atmosfere u društvu i širenju socijalne distance prema izbeglica i tražiocima azila. U takvim situacijama, medij se ne može pozvati na nenamernu grešku, nego na lošu nameru koja je u službi populističkih interesnih pojedinaca, grupa i politika.

97 Krstić A., "Vizualno uokviravanje migranata i izbeglica u medijima u Srbiji od 2015. do 2020. godine", Fakultet političkih nauka, Beograd, 2022, dostupno na <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2022/0038-03182201070K.pdf>

98 Krstić A., "Vizualno uokviravanje migranata i izbeglica u medijima u Srbiji od 2015. do 2020. godine", Fakultet političkih nauka, Beograd, 2022, dostupno na <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2022/0038-03182201070K.pdf>

7.2. Otkrivanje identiteta izbeglica na fotografiji/video zapisu

Izveštavajući o mešovitim migracijama novinari mogu da dođu u dilemu da li neku fotografiju ili video snimak treba objaviti ili ne. Novinar ne treba da objavljuje fotografije i video zapise na kojima se mogu identifikovati pojedinci iz izbegličke i migrantske populacije, a bez njihovog pojedinačnog pristanka. Ukoliko novinari ne posvete dužnu profesionalnu pažnju zaštiti tražilaca azila, izbeglica i migranata, objavljivanje identiteta osobe putem fotografije ili video i tonskog zapisa, može ugroziti njihovu ličnu bezbednost i bezbednost njihovih porodica u zemljama porekla. Pojedinaac, čiji je identitet putem fotografije ili snimka u medijima otkriven, može biti identifikovan i sankcionisan u zemlji porekla nakon eventualnog povratka.⁹⁹ Izbeglice i tražioci azila, pogotovo oni koji su se u zemljama porekla bavili političkim aktivizmom ili borbom za ljudska prava, su u većem riziku od drastičnih oblika odmazde, uključujući i mučenje i pogubljenje, nakon eventualnog dobrovoljnog povratka ili deportacije. Takođe, ljudi koji beže od progona i kršenja ljudskih prava, u zemljama porekla ostavljaju svoje porodice, rodbinu i bliske prijatelje koji mogu biti izloženi odmazdi represivnih režima, grupa ili pojedinaca.¹⁰⁰ Objavljivanjem fotografija i snimaka koji otkrivaju identitete izbeglica i tražilaca azila, kao i objavljivanjem njihovih stvarnih imena i prezimena, pa čak i zemalja iz kojih dolaze, daju se osetljive informacije diplomatsko-konzularnim misijama tih zemalja u Srbiji, pa bi neodgovornost novinara mogla da dovede do nesagledivih posledica na sudbine tih ljudi.¹⁰¹ Čak i ako izbeglice i tražioci azila ne budu vraćeni u zemlje porekla, ukoliko diplomatsko-konzularne misije i organi vlasti država njihovog porekla saznaju identitet tražilaca azila, članovi njihovih porodica se dovode u istu vrstu opasnosti.¹⁰²

Fotografije ili video zapisi na kojima se vide izbeglice, migranti, tražioci azila i druge ranjive kategorije ljudi u pokretu su osetljivog karaktera i često mogu biti izuzetno potresni za publiku. Međutim, ono što više brine je narušavanje minimuma ljudskog dostojanstva osoba koje na tim fotografijama i video zapisima mogu da se prepoznaju. Novinari treba da se rukovode ličnom i profesionalnom etikom kada razmatraju mogućnost objavljivanja takvih fotografija. Istim standardima novinari treba da se rukovode i kada preuzimaju fotografije i video sadržaje sa društvenih mreža na kojima se otkriva identitet osobe, kao i lični i osetljivi podaci (poput izveštaja lekara). Na žalost, dešava se da različite institucije i organizacije koje bi trebalo da se bave zaštitom ranjivih grupa objavljuju nedopustiv sadržaj na društvenim mrežama, a mediji to kasnije preuzimaju i objavljuju. Novinari u takvim situacijama treba da prepoznaju osetljiv sadržaj i spreče njegovo dalje objavljivanje i širenje. Jedna od takvih situacija desila se nedavno u regionu (Bosna i Hercegovina), kada su na službenoj Facebook stranici lokalnog Crvenog krsta objavljene fotografije žene iz Avganistana u teškom zdravstvenom stanju i njene petočlane porodice. Administratorima stranice ni to nije bilo dovoljno nego su, hvaleći se ukazanoj pomoći pacijentkinji, objavili i fotografije na kojima se može videti medicinska dokumentacija, kutije lekova koje žena treba da pije, pa čak i račun iz apoteke za kupljene lekove.

99 APC/CZA upozorava na poverljivost identiteta tražilaca azila, portal Azil Srbija (19.07.2022), dostupno na <https://www.azilsrbija.rs/apc-cza-upozorava-na-poverljivost-identiteta-trazilaca-azila/>

100 Reporting on Refugees, Guidance by and for Journalists, National Union of Journalists, UNHCR, dostupno na <https://www.unhcr.org/publications/brochures/58e1ed994/reporting-on-refugees-guidelines-by-and-for-journalists.html>

101 APC/CZA upozorava na poverljivost identiteta tražilaca azila, portal Azil Srbija (19.07.2022), dostupno na <https://www.azilsrbija.rs/apc-cza-upozorava-na-poverljivost-identiteta-trazilaca-azila/>

102 APC/CZA upozorava na poverljivost identiteta tražilaca azila, portal Azil Srbija (19.07.2022), dostupno na <https://www.azilsrbija.rs/apc-cza-upozorava-na-poverljivost-identiteta-trazilaca-azila/>

Fotografije posebno potresnih situacija, uključujući i snimke preminulih, teško povređenih ljudi, mogu uticati na publiku, posebno decu i ljude osetljivog zdravlja. U Kodeksu novinara Srbije se navodi da "prilikom izveštavanja o nesrećama i krivičnim delima nije dozvoljeno objavljivanje imena i fotografija žrtava i počinitelaca koje ih jasno identifikuju", niti je dozvoljeno objavljivanje bilo kakvih podataka koji bi indirektno mogli da otkriju identitete žrtve i počinioca pre nego što to objave državni organi.¹⁰³ Kodeks navodi, a ljudskost nalaže da se novinari, fotografi i fotoreporteri u takvim situacijama "ophode sa obzirom i saosećanjem"¹⁰⁴. Ovo je posebno važno prilikom izveštavanja o događajima čiji su akteri izbeglice ili migranti.

Kodeks novinara Srbije jasno naglašava da će se u prikupljanju informacija, fotografija, dokumenata, zvučnih i video zapisa novinar služiti isključivo časnim sredstvima. Dakle, "novinari i urednici ne smeju da objavljuju materijal pribavljen uz pomoć skrivenih kamera, prislušnih uređaja, odnosno neovlašćenim prisluškivanjem, izuzev kada se time štiti javni interes (npr. objavljivanje informacije o ugroženosti života i zdravlja stanovništva i sl.)".¹⁰⁵

7.3. Modifikacija fotografije, video i tonskog zapisa

U kontekstu zaštite vizuelne privatnosti izbeglica, pažnju treba fokusirati na prevenciju otkrivanja identiteta osoba, dokumenata i drugih osetljivih podataka. Ovo je posebno važno prilikom izveštavanja o izbeglicama koji žele da se njihova poruka čuje putem medija, ali da im identitet ostane zaštićen. Takođe, zaštiti vizuelne privatnosti se pribegava i prilikom fotografisanja lica koja nisu dala svoju saglasnost ili snimanja tzv. pokrivalica, b-rollova i sl.

Prilikom objavljivanja fotografija ili video zapisa sa osetljivim sadržajem (lica ljudi, prepoznatljivi delovi tela, lični podaci, zdravstvena dokumentacija, registarske tablice i dr.), neophodno je modifikovati osetljiva područja. Modifikacija fotografije i video zapisa podrazumeva metode koje su klasifikovane u nekoliko kategorija. Dva osnovna načina skrivanja vizuelnog identiteta osobe jesu *ad hoc* distorzija i deidentifikacija lica. Prvi način podrazumeva modifikovanje delova fotografije ili snimka kompletnim uklanjanjem osetljivih informacija sa slike korišćenjem filtera (pikselizacija ili *blurring*). Veći stepen zaštite dobija se metodom kriptovanja slike, gde se osetljivo područje zaključava pomoću ključa. Drugi način

103 "Kodeks novinara Srbije", portal Saveta za štampu, dostupno na https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinar_a_Srbije.pdf

104 "Kodeks novinara Srbije", portal Saveta za štampu, dostupno na https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinar_a_Srbije.pdf

105 "Kodeks novinara Srbije", portal Saveta za štampu, dostupno na https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinar_a_Srbije.pdf

podrazumeva upotreba algoritama koji menjaju lice osobe tako da ona ne može da se prepozna, dok izrazi lica mogu da ostanu sačuvani.¹⁰⁶

Međutim, zaštita samog lica ili osetljive informacije na fotografiji ili video zapisu nekada nije dovoljna da bi se u potpunosti zaštitila vizuelna privatnost i identitet osobe. Veoma često neki drugi elementi koji se vide na fotografiji ili video zapisu mogu da utiču na identifikaciju osobe, kao na primer odeća, način na koji se osoba kreće, tetovaža, visina...¹⁰⁷ Stoga se i ti elementi posmatraju kao osetljiva područja, te se moraju na isti način zaštititi.

I kod tonskog snimanja osobe koja je u potencijalnoj potrebi za međunarodnom zaštitom neophodno je pribegavati adekvatnim merama u službi zaštite identiteta, kao što je modifikacija tona. Čak i kada se zapis pravi isključivo snimačem zvuka (bez snimanja video kamerom i fotoaparatom), neophodan je pristanak sagovornika, uz poštovanje svih odredbi Kodeksa novinara Srbije.

106 Samčović A. i Tomić Petrović N., "Zaštita privatnosti kod vizuelnih informacija u umreženom svetu", Saobraćajni fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2015, dostupno na <http://postel.sf.bg.ac.rs/simpozijumi/POSTEL2015/RADOVI%20PDF/Telekomunikacioni%20servisi%20-%20kvalitet%20i%20ekonomski%20aspekti/4.%20Samcovic-Tomic-Petrovic.pdf>

107 Samčović A. i Tomić Petrović N., "Zaštita privatnosti kod vizuelnih informacija u umreženom svetu", Saobraćajni fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2015, dostupno na <http://postel.sf.bg.ac.rs/simpozijumi/POSTEL2015/RADOVI%20PDF/Telekomunikacioni%20servisi%20-%20kvalitet%20i%20ekonomski%20aspekti/4.%20Samcovic-Tomic-Petrovic.pdf>

8. REČNIK VAŽNIH POJMOVA

MEŠOVITE MIGRACIJE su masovna kretanja ljudi koji u isto vreme svoje zemlje porekla napuštaju iz različitih razloga: zbog ratova i sukoba, progona, nasilja, masovnih kršenja ljudskih prava, ekonomskih razloga ili klimatskih promena.

IZBEGLICE su ljudi koji su svoje zemlje porekla napustili u strahu od progona i ozbiljnih nepravdi koje mogu biti posledice oružanih sukoba, političke nestabilnosti ili drugih događaja u koje mogu dovesti do masovnog kršenja ljudskih prava. Izbeglice ne mogu da se vrate u svoju zemlju porekla i ne smeju se vraćati dokle god postoje rizici.

MIGRANTI su ljudi koji su odlučili da se presele u drugu državu, ne zbog straha od progona i ozbiljnih nepravdi kao posledice oružanih sukoba ili drugih događaja koje mogu dovesti do masovnog kršenja ljudskih prava, nego zbog ekonomskih razloga, boljeg obrazovanja, zbog spajanja porodice ili iz drugih razloga. Migrantima ne pretila opasnost od progona prilikom povratka u zemlje porekla.

APATRID je lice bez državljanstva, odnosno osoba koju nijedna država ne smatra svojim državljaninom u skladu sa svojim zakonima. Postoje ljudi koji su rođeni bez državljanstva, ali i oni koji su kasnije, usled različitih životnih okolnosti, postali osobe bez državljanstva.

INTERNO RASELJENA LICA su ljudi koji, pogođeni prisilnim raseljavanjem i u potrazi za sigurnošću, nisu prešli međunarodno priznatu granicu. Za razliku od izbeglica, oni beže unutar granica svoje zemlje. U Srbiji su, pored interno raseljenih lica sa Kosova, u najugroženijem položaju interno raseljeni Romi.

DETE BEZ PRATNJE je dete koje je razdvojeno od oba roditelja ili drugih rođaka, odnosno staratelja, i o kom ne brine nijedna odrasla osoba, koja bilo po zakonu ili običaju ima tu ulogu. Dete se može identifikovati kao dete bez pratnje i prilikom ulaska u zemlju, ali bez pratnje može da ostane i tokom boravka na teritoriji Republike Srbije.¹⁰⁸

RAZDVOJENO DETE je dete koje je razdvojeno od jednog ili oba roditelja, ili od staratelja po zakonu ili običaju, ali ne nužno i od drugih rođaka. U tom smislu razdvojena deca mogu da budu u pratnji odraslog člana porodice. Odsustvuju roditelji ili zakonski staratelji koji bi se o njima brinuli i koji bi ih štitili i zbog toga deca trpe u društvenom i psihološkom pogledu. Iako se čini da neka deca odvojena od roditelja imaju pratnju, odrasle osobe koje ih prate nisu nužno sposobne ili prikladne da se brinu o detetu.¹⁰⁹

NAJBOLJI INTERES DETETA je kompleksan pojam i ima trostruko značenje: osnovno pravo deteta, intepretativni princip i pravilo postupanja. Najbolji interes deteta ne mogu odrediti policijski službenici, već stručni radnici centra za socijalni rad. U kontekstu poštovanja najboljeg interesa deteta pretežna uloga policijskih službenika jeste upućivanje dece u riziku na stručne radnike centara za socijalni rad.¹¹⁰

108 Milanović M., "Smernice za identifikaciju dece bez pratnje u Republici Srbiji", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, Beograd, 2017, dostupno na: <https://ideje.rs/wp-content/uploads/2020/07/Smrnice-za-identifikaciju-dece-bez-pratnje.pdf>

109 Milanović M., "Smernice za identifikaciju dece bez pratnje u Republici Srbiji", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, Beograd, 2017, dostupno na: <https://ideje.rs/wp-content/uploads/2020/07/Smrnice-za-identifikaciju-dece-bez-pratnje.pdf>

110 Milanović M., "Smernice za identifikaciju dece bez pratnje u Republici Srbiji", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, Beograd, 2017, dostupno na: <https://ideje.rs/wp-content/uploads/2020/07/Smrnice-za-identifikaciju-dece-bez-pratnje.pdf>

DECA U RIZIKU Deca izbeglice i migranti su u većoj meri izložena različitim rizicima za dobrobit od ostale dece. Decu u riziku možemo definisati kao decu kojoj su ugrožena osnovna prava ili kojoj je onemogućeno zadovoljenje osnovnih životnih potreba (hrana, voda, odeća, sklonište, lekovi itd.), odnosno o kojima niko ne brine na adekvatan način. Kao posledica izloženosti riziku deca mogu da ne ostvare svoj pun potencijal.

STARATELJI DECE IZBEGLICA bez pratnje roditelja, staratelja ili odgovorne odrasle osobe su osobe koje brinu o najboljem interesu deteta, obezbeđuju da dete učestvuje u donošenju odluka koje su za njega važne, obezbeđuju pravnu podršku i zastupanje, brinu o bezbednosti deteta, povezuju dete sa pružaocima različitih usluga i drugo.

AZIL je oblik zaštite koji Republika Srbija odobrava strancu za kojeg se utvrdi da bi u slučaju povratka u zemlju porekla bio izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju, te bi njegov život, bezbednost ili sloboda bili ugroženi. Azil uključuje pravo na boravak i druga prava regulisana zakonom. Ukoliko se okolnosti u zemlji porekla stranca promene, odluka o azilu se može revidirati.

PRAVO NA UTOČIŠTE je pravo na boravak i zaštitu koja se daje osobi za koju nadležni organ utvrdi da opravdano strahuje od progona u državi porekla ili državi uobičajenog boravka.

PRIVREMENA ZAŠTITA je zaštita koja se odobrava odlukom Vlade Republike Srbije u slučaju masovnog priliva raseljenih lica koja se ne mogu vratiti u državu svog porekla ili državu uobičajenog boravišta. Privremena zaštita se dodeljuje u slučajevima masovnih egzodusa i može važiti kolektivno za sve građane dok u njihovoj zemlji porekla ili boravišta traje rat.

SUPSIDIJARNA ZAŠTITA je zaštita koja se odobrava strancu koji bi u slučaju povratka u državu porekla ili državu uobičajenog boravišta bio izložen trpljenju ozbiljne nepravde i koji ne može ili koji se zbog takve opasnosti ne želi staviti pod zaštitu te države.

TRAŽILAC AZILA je stranac koji za sebe tvrdi da je izbeglica i koji je podneo zahtev za azil o kojem nije doneta pravosnažna odluka¹¹¹. Pravo na azil i postupak azila uređen je nacionalnim propisima svake zemlje.

PRINUDNO UDALJENJE je opšti termin kojim se opisuje svaki vid protivvoljnog vraćanja stranaca iz jedne zemlje u drugu. Pod prinudnim udaljenjem podrazumevamo proterivanje stranaca koje se najčešće vrši kada nezakonito borave na teritoriji neke države, a u Srbiji ono može biti posledica uručenog rešenja o vraćanju, prekršajnog, ali i krivičnog kažnjavanja.

ODLAZAK NA "GAME" je sintagma koju izbeglice često koriste kako bi označili pokušaj ilegalnog prelaska granice. U ovom kontekstu "game" označava "igru za život" ili "igru sa životom", jer je put ka zemljama u kojima očekuju bezbedan i dostojanstven život često opasan i prepun prepreka koje su teške, nepredvidive i iscrpljujuće.

EKSTRADICIJA je jedan od oblika prinudnog udaljenja koja se sprovodi kada se u Srbiji nađe stranac protiv kojeg se u zemlji porekla vodi krivični postupak ili je krivično osuđen. Kroz ekstradicioni postupak ili postupak izručenja, Srbija ostvaruje međunarodnu krivičnopravnu saradnju sa drugim zemljama.

111 Zakon o azilu i privremenoj zaštiti, portal Paragraf, dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-azilu-i-privremenoj-zastiti.html>, član 2.

PUSHBACK je kolokvijalni izraz kojim se objašnjava kršenje zabrane kolektivnog proterivanja koja je zagarantovana članom 4 Protokola br. 4 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. To podrazumeva da se ljudi u grupama, najčešće van zakonskih procedura i bez razmatranja njihovih individualnih okolnosti, vraćaju iz jedne zemlje u drugu i na taj način se zemlje koje pribegavaju takvim praksama svrstavaju u red onih koje krše međunarodno pravo.

TRGOVINA LJUDIMA je vrbovanje, prevoz, premeštanje, skrivanje ili prihvatanje lica, uz primenu pretnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili ugroženosti, ili davanjem ili primanjem novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju eksploatacije. Eksploatacija, u najmanju ruku, uključuje iskorišćavanje prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualnog iskorišćavanja, prisilan rad ili pružanje usluga, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, služenje ili vađenje ljudskih organa.¹¹²

TRGOVINA DECOM se može se definisati kao regrutovanje, transportovanje, transfer, prihvatanje i primanje dece putem sredstava prinude ili upotrebe sile ili drugih oblika prinude, a radi eksploatacije.¹¹³

KRIJUMČARENJE LJUDI je omogućavanje nezakonitog prelaska granice osobi koja nije državljanin ili stanovnik države u koju želi da uđe, u zamenu za finansijsku ili neku drugu materijalnu korist. Kod krijumčarenja uglavnom postoji pristanak krijumčarene osobe, a odnos između krijumčara i krijumčarene osobe se završava kada se transakcija završi.

DISKRIMINACIJA je nejednako postupanje prema osobi ili grupi ljudi na osnovu nekog njihovog ličnog svojstva, što za posledicu ima nejednakost u šansama da ostvare ustavom i zakonom zagarantovana prava. Lična svojstva mogu biti rasa, boja kože, državljanstvo, nacionalna pripadnost ili etničko poreklo, jezik, versko ili političko ubeđenje, pol, seksualna orijentacija i drugo.

SOCIJALNA DISTANCA označava stepen spremnosti pojedinaca ili grupe ljudi da komuniciraju i zajednički deluju sa drugim pojedincima ili grupama. Dakle, nivo socijalne distance predstavlja stepen razumevanja, bliskosti i emocija koje ljudi pokazuju jedni prema drugima, a što daje sliku njihovih društvenih odnosa.

KSENOFOBIJA označava strah ili anksioznost prema strancima ili, generalno, osobama koje su drugačije od nas. Ovaj pojam se upotrebljava i za označavanje osećaja mržnje prema ljudima koji dolaze iz različitog kulturnog, verskog, političkog i drugog konteksta.¹¹⁴

RASIZAM je uverenje da lična svojstva kao što su rasa, boja kože, jezik, veroispovest, nacionalnost ili etničko poreklo opravdavaju omalovažavanje i prezir prema određenoj osobi ili grupi ljudi. Rasizam podrazumeva i ideju o superiornosti određenih osoba ili grupa ljudi.¹¹⁵

STIGMATIZACIJA je ekstremno neslaganje sa određenom osobom ili grupom ljudi na osnovu njenih ličnih svojstava ili percipiranih društvenih karakteristika. To neslaganje veoma često podrazumeva pripisivanje stigme ili belega. Iako su na udaru stigmatizacije najčešće osobe sa fizičkim ili mentalnim invaliditetom, počinioци krivičnih dela, sve češće su to i pripadnici određenih rasa, nacija i religija.¹¹⁶

112 Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Varšava, 2005, dostupno na: <https://rm.coe.int/168064899d>

113 Milanović M., "Smernice za identifikaciju dece bez pratnje u Republici Srbiji", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, Beograd, 2017, dostupno na: <https://ideje.rs/wp-content/uploads/2020/07/Smernice-za-identifikaciju-dece-bez-pratnje.pdf>

114 Vlaškalin T., "Oni i mi – (de)konstrukcija straha", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, 2020, dostupno na http://ideje.rs/wp-content/uploads/2021/03/ONI_I_MI_dekonstrukcija_straha.pdf

115 Vlaškalin T., "Oni i mi – (de)konstrukcija straha", Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, 2020, dostupno na http://ideje.rs/wp-content/uploads/2021/03/ONI_I_MI_dekonstrukcija_straha.pdf

116 Nevenka Žegarac, Aleksej Kišjuhas, Ivana Koprivica, Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu, Novi sad, 2016, "Pojmovnik kulturno

KULTURNI RASIZAM je uverenje da su neke kulture (kulturni obrasci, sistemi vrednosti i kulturne tradicije) superiorniji od drugih. Kulturni rasizam najčešće počiva na stereotipima o različitim kulturama i/ili etničkim grupama.¹¹⁷

ISLAMOFBIJA u najširem smislu predstavlja predrasude prema muslimanima i diskriminaciju muslimana. Međutim, islamofobija uključuje i strah, nepoverenje, iracionalnu netrpeljivost, pa čak i mržnju prema ovoj etničkoj grupi.

ETNOCENTRIZAM označava praksu u kojoj se druga kultura i drugi etnicitet percipiraju iz ugla svoje kulture ili etniciteta (sopstvenog jezika, religije, običaja i dr.). U takvoj situaciji ljudi svoju kulturu i etnicitet percipiraju kao "normalnu", kao standard ili pravilo i uglavnom ih smatraju najboljim i najpravednijim.¹¹⁸

KULTURNA KOMPETENTNOST predstavlja sposobnost da se efikasno stupa u komunikaciju i interakciju sa ljudima koji dolaze iz različitih kultura. Kulturne razlike se koriste kao jedan resurs za učenje. Zato kulturna kompetentnost predstavlja osnov pozitivnog razvoja pojedinaca i zajednice.

KULTURNA MEDIJACIJA je proces izgradnje, obnavljanja društvenih veza i upravljanje svakodnevnim sukobima koji su zasnovani na kulturnim različitostima. Kulturnu medijaciju vodi obučena osoba koja je nepristrasna i neutralna, i koju obe strane u sukobu prihvataju. Kulturna medijacija pokušava da podrži ili poboljšava razmenu između osoba i institucija kroz uspostavljanje odnosa ili rešavanje sukoba.

KULTURNI DIVERZITET je postojanje različitih kulturnih zajednica i grupa u okviru istog društva. Imaju ga društva u kojima postoje kulturne razlike (različiti jezici, običaji, tradicije). Kulturne razlike mogu biti i u pogledu rodnih uloga, moralnih normi, seksualnog ponašanja i drugo.¹¹⁹

KULTURNI IDENTITET jeste lično i veoma snažno osećanje pripadnosti nekoj kulturnoj grupi koja može biti rasna, etnička, verska, polna/rodna, seksualna, generacijska, jezička ili druga. Kulturni identitet podrazumeva svest, znanje i osećanje osobe da je član grupe sa kojom se identifikuje. Snažan kulturni identitet može biti prepreka za suživot ili integraciju sa pripadnicima drugih kultura.¹²⁰

VRŠNJAČKI EDUKATORI u izbegličkoj populaciji su mladi ljudi koji poseduju znanje, veštine i motivaciju da pomognu svojim vršnjacima da se pravilno informišu, izbegnu rizike koje nameće izbeglički život, ali i izgrade pozitivne stavove i veštine. Vršnjački edukatori informacije i znanja stižu od svojih mentora iz organizacija civilnog društva, ali i samostalno.

117 kompetentne prakse", dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-05/pojmovnik_kkp.pdf
Nevenka Žegarac, Aleksej Kišjuhas, Ivana Koprivica, Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu, Novi sad, 2016, "Pojmovnik kulturno kompetentne prakse", dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-05/pojmovnik_kkp.pdf

118 Nevenka Žegarac, Aleksej Kišjuhas, Ivana Koprivica, Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu, Novi sad, 2016, "Pojmovnik kulturno kompetentne prakse", dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-05/pojmovnik_kkp.pdf

119 Nevenka Žegarac, Aleksej Kišjuhas, Ivana Koprivica, Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu, Novi sad, 2016, "Pojmovnik kulturno kompetentne prakse", dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-05/pojmovnik_kkp.pdf

120 Nevenka Žegarac, Aleksej Kišjuhas, Ivana Koprivica, Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu, Novi sad, 2016, "Pojmovnik kulturno kompetentne prakse", dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-05/pojmovnik_kkp.pdf

ZAKLJUČAK

Pojačan migracioni tok nije samo humanitarni i politički izazov, nego i izazov koji se postavlja pred sve medije. Za novinare i urednike nije uvek jednostavno da se prema ovoj temi ophode u skladu sa standardima etičkog novinarstva, te da o migracijama stanovništva, izbeglicama i tražiocima azila izveštavaju na odgovoran, fer i tačan način. Od novinara koji izveštava o ovim osetljivim temama se očekuje da imaju dovoljno znanja koja često obuhvataju i znanja iz drugih oblasti, kao što su pravo, sociologija, psihologija. Od novinara se očekuje i da na pravi način razume različite kulture, etničke grupe, ali i politička i geopolitička dešavanja i kretanja. Pored svih navedenih preduslova, novinar treba da bude svestan postojanja predrasuda u društvu, a još više sopstvenih predrasuda i da se protiv njih bori. Dodatni izazov za izveštavanje o izbeglicama i tražiocima azila je i taj što su ove teme nabijene emocijama, pa nije lako napraviti profesionalnu distancu prema potresnim pričama. Ujedno, izveštavanje o izbeglicama i tražiocima azila jeste osetljiv teren gde svaka reč može da "ubije". Zato je neophodno pažljivo birati reči.

S obzirom na kompleksnost izveštavanja o migracijama stanovništva, izbeglicama i tražiocima azila, ponovićemo neke od glavnih preporuka za novinare koje daje ovaj priručnik.

Pravilan izbor izvora koje koristite prilikom izveštavanja

- Procenite ko su relevantni sagovornici iz ove oblasti, pozovite ih kao sagovornike ili ih jednostavno pitajte za savet ako niste sigurni kako da pristupite temi o kojoj izveštavate.
- Prilikom prikupljanja podataka koristite web stranice relevantnih međunarodnih organizacija koje se bave pružanjem pomoći izbeglicama, poput UNHCR-a, IOM-a i dr.
- Koristite literaturu proverenih i priznatih autora.
- Obezbedite da se čuje i glas izbeglica i tražilaca azila tako što ćete sa njima razgovarati.

Razumevanje ključnih pojmova

- Kako biste ispravno izveštavali o izbeglicama i migrantima neophodno je da se informišete o pravilnoj upotrebi ključnih pojmova kao što su: izbeglica, migrant, tražilac azila, mešovite migracije, iregularan izbeglica, deca bez pratnje, razdvojena deca i dr.
- Precizno koristite adekvatne pojmove prilikom izveštavanja.
- Koristite svaku priliku da ukažete na greške koje prave sagovornici, pre svega političari i pripadnici ekstremno nacionalistički orijentisanih grupa i organizacija.

Provera tačnosti informacija kojima raspolazete

- Statistički podaci su nam uvek dobrodošli kako bismo lakše predstavili publici trenutnu situaciju, analizirali je, pravili projekcije... Međutim, uvek je neophodno proveriti izvor tih podataka. Nikako ne koristiti izvore za koje imate i najmanju sumnju u njihovu tačnost.
- U javnom prostoru se često pronalaze oprečne informacije o broju izbeglica na teritoriji Srbije. Ne koristite neproverene informacije na koje nailazite na nepouzdanim portalima ili na društvenim mrežama, nego za tačne informacije se obratite UNHCR-u, KIRS-u ili nekoj pouzdanoj organizaciji civilnog društva koja se bavi pružanjem podrške izbeglicama i tražiocima azila.
- Npr. na pojedinim portalima ćete često naići na neistinite procene brojeva izbeglica i tražilaca azila u Srbiji. Relevantne i tačne podatke možete naći na sajtu UNHCR-a ili KIRS-a.
- Proverite svaku informaciju za koju posumnjate da nije tačna jer se širenjem lažnih i senzacionalistički upakovanih informacija širi i diskriminacija i ksenofobija.
- Ne koristite informacije koje dolaze iz nepouzdanih izvora.

Zloupotreba jezika

- Izbegavajte stereotipne izraze i floskule poput "migrantska kriza", "bujica migranata" i sl.
- Ne koristite neprikladne izraze poput gomila, rulja, horda, gopor, kao i pežorativne izraze kao što je reč "azilant"
- Odreknite se senzacionalizma prilikom izveštavanja, izbegavajte upotrebu reči "šokantno", "pakleno" i sl.
- Upotreba patetičnih reči i fraza poput "jadnici", "beznadežni slučajevi" i sl. unižavaju dostojanstvo svakog čoveka.
- Pažljivo birajte reči.

Poštovanje etičkih standarda

- Neka profesionalna etika bude vaša Biblija. Iako Kodeksu novinara Srbije daje opšta etička načela, budite posebno pažljivi kada izveštavate o osetljivim društvenim grupama kao što su izbeglice i tražioci azila.
- Ukoliko želite da intervjuišete/fotografišete/snimate izbeglicu ili tražioca azila, obavezno tražite njegovu suglasnost.
- Jasno upozorite vašeg sagovornika o mogućim posledicama, pogotovo kada se radi o osobama koje imaju zdravstvene probleme, trudnicama, deci, seksualnim manjinama.
- Kada procenite da otkrivanje identiteta može naneti štetu vašem sagovorniku, zaštitite njegov identitet čak i ako ste dobili suglasnost.
- Ne primoravajte sagovornika da govori o traumatičnim i osetljivim životnim situacijama kroz koje je prošao.
- Poštujte dostojanstvo i integritet vašeg sagovornika.
- Poštujte kulturne, religijske i druge različitosti.
- Pokažite solidarnost i empatiju, uzdržite se od patetike.
- Ukoliko između sagovornika i vas postoji jezička barijera, uzdržite se improvizacija i zamolite prevodioca ili kulturnog medijatora za pomoć.

Svim ljudima se dešava da ponekad pogreše. Prilikom izveštavanja o ovako osetljivim temama i ranjivim društvenim grupama, novinari, fotoreporteri i urednici treba da budu svesni da njihova greška može dovesti do toga da ljudi pate.¹²¹ Greške mogu da dovedu do diskriminacije, mržnje, pa čak i nasilja nad izbeglicama i tražiocima azila. Pojedini mediji širom sveta, pa i u Srbiji, o ovoj društvenoj grupi izveštavaju na neadekvatan i neetički način iz zle namere ili u skladu sa interesima političkih i drugih interesnih grupa. Sigurni smo da je svakom pravom novinaru stalo do svog ugleda, mirne savesti, poverenja koje ima kod publike i poštovanja među kolegama. Takav novinar će se insistiranjem na profesionalnom i etičkom izveštavanju suprotstavljati normalizaciji pošasti društva kao što su predrasude, diskriminacija, govor mržnje i ksenofobija.

Uvereni smo da ste baš takav novinar i Vi!

121 Reporting on Refugees – guidance by and for journalist, sajt UNHCR (14. 10. 2022.), dostupno na <https://www.unhcr.org/publications/brochures/58e1ed994/reporting-on-refugees-guidelines-by-and-for-journalists.html>

KORISNA LITERATURA I LINKOVI

1. Kodeks novinara Srbije, Savet za štampu, 2015, https://savetzastampu.rs/lat/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinar_a_Srbije.pdf
2. Reporting on refugees, guidance by and for journalists, <https://www.unhcr.org/publications/brochures/58e1ed994/reporting-on-refugees-guidelines-by-and-for-journalists.html>
3. Reporting on Migrants and Refugees, handbook for journalism educators, UNESCO, 2021, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377890>
4. Media coverage of the "refugee crisis": A cross-European perspective, <https://edoc.coe.int/en/refugees/7367-media-coverage-of-the-refugee-crisis-a-cross-european-perspective.html>
5. Reporting on Migration and Refugees, Guidelines for Journalists, UNHCR, IOM, 2021, <https://www.unhcr.org/see/11196-reporting-on-migration-and-refugees-guidelines-for-journalists.html>
6. Izveštavanje o migrantima: Između manipulacije i etike, <https://ndnv.org/wp-content/uploads/2021/02/Izveštavanje-o-migrantima-Između-manipulacije-i-etike.pdf>
7. Ethical journalism practice on migrants and refugees, training module 1, EFJ, http://europeanjournalists.org/mediaagainststater/wp-content/uploads/2018/08/EFJ_module1_def1.pdf
8. Moving Stories, International Review of How Media Cover Migration, Ethical Journalism Network, 2015, <https://dev.ethicaljournalismnetwork.org/wp-content/uploads/2016/09/moving-stories-ejn.pdf>
9. Oni i mi - (de)konstrukcija straha, Tamara Vlaškalin, Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS, 2020, http://ideje.rs/wp-content/uploads/2021/03/ONI_I_MI_dekonstrukcija_straha.pdf
10. Izveštaj o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji, prof. dr Ivana Krstić, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2020, <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2022/01/HF25-hate-speech-Serbian-media-SRP.pdf>
11. Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019, <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja-odnos-gradana-i-gradanki-prema-diskriminaciji/>
12. Odnos medija u Srbiji prema diskriminaciji, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2018, <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Odnos-medija-u-Srbiji-prema-diskriminaciji.pdf>
13. Istraživanje: Mediji i diskriminacija, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2012, http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/mediji_i_diskriminacija_u_srbiji.pdf
14. U javnom interesu, priručnik za novinare, urednike i studente novinarstva o najčešće kršenim odredbama Kodeksa novinara Srbije, Savet za štampu, 2019, <https://savetzastampu.rs/lat/wp-content/uploads/2020/11/Prirucnik-U-JAVNOM-INTERESU-final.pdf>
15. Nevenka Žegarac, Aleksej Kišjuhas, Ivana Koprivica, "Pojmovnik kulturno kompetentne prakse", Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu, Novi Sad, 2016, dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-05/pojmovnik_kkp.pdf
16. Anonimna mržnja: mehanizmi zaštite od govora mržnje na Internetu <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2018/12/Anonimna-mrznja-FINAL-S.pdf>
17. Zaštita migranata prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i Evropskoj socijalnoj povelji, <https://rm.coe.int/16806f1618>
18. Mediji i prava deteta, <https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-06/Mediji-i-prava-deteta.pdf>